

ÜZLET

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KRITIKAI ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

1972. MÁJUS 1.

II. ÉVFOLYAM, 5. SZÁM

ÜZENET

Irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat

Megjelenik havonta.

Szerkeszti a szerkesztő bizottság:

BARÁCIUS ZOLTÁN

BIACSI ANTAL (felelős szerkesztő)

BODROGVÁRI FERENC

DÉR ZOLTÁN

GAJDOS TIBOR

MOLNÁR CS. ATTILA

SISKOVSZKI ANDRÁS (technikai szerkesztő)

SZEKERES LÁSZLÓ

ZAKÁNY ANTAL

Alapító és kiadó: Szabadkai Községi Művelődési Közösség.

Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62.

Telefon: (024) 22-164.

Fogadóórák: 17—19.

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:

Opštinska zajednica kulture — Üzenet — Subotica — 666-3-296.

Előfizetési díj belföldön egy évre 40, fél évre 20, egyes szám ára 4 dinár;
külföldre az összeg kétszerese.

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben.

TARTALOM

II. ÉVFOLYAM, 5. SZÁM — 1972. MÁJUS

- 275 HORNOK FERENC: Sóvárgás (Bevezetés helyett)
277 BENEDEK MÁRIA: Ajándék (novella)
280 TARI ISTVÁN: Színekúra (vers)
282 BEER MIKSA: Hallottad-e sírni a topolyafát? (vers)
283 KASZIBA ISTVÁN: Öntenétek, öntenétek gipszformába mozdulatom (regényrészlet)
285 VINKOVICS VERA: Klárika (elbeszélés)
288 BENCSIK ISTVÁN: Találkozás; Bácskai táj; Hajnali sugárút; Cím nélkül (versek)
289 MARONKA ANNA: Ködben (karcolat)
290 KOLIGER KÁROLY: Üzenet húgomnak Svájcba (vers)
291 KIRÁLY LÁSZLÓ: Lárma (verses próza); Két kosár (vers)
294 KOPECZKY CSABA: Bűn és bűnhődés 1972 (szatíra)
296 KASZIBA ISTVÁN: Intolerábilis; Állítom (versek)

KÉZFOGÁSOK

- 297 LADISLAV KOVACIC: Elveszett emberek között — Gönczi Sára fordítása (novella)
301 VLADIMIR ĐURIC: Elítéltek dalai — Gönczi Sára fordítása (vers)

ÉGTÁJ

- 302 DIETRICH GYULA: A szabadkai nyomdaipari dolgozók munkásmozgalmi krónikája

SZEMPONT

- 309 Dr. LICHT ANTAL: A vegyi és biológiai háború veszedelme

ALKOTÓMŰHELY

- 316 BARÁCIUS ZOLTÁN: Miszticizmus nélkül (színházról és közönségről)
320 BEDE BÉLA: Számadás egy életműről (Varga Péter zeneszerzői és karmesteri munkásságáról)
323 SZÚCS IMRE: Hét hangjáték

OLVASÓNAPLÓ

- 326 KOLOZSI TIBOR: A kétkedés versei
(Deák Ferenc: Honfoglalás)
- 330 VARGA ISTVÁN: Hősök, sorsok, vallomások
(Varga Zoltán: Eláll az eső)
- 334 KISS FERENC: Hűséggel őrzött kapcsolat
(Fekete Lajos: A bujdosó visszanéz)
- 335 SZŐCS FERENC: Az ikonok költészete
(Pilinszky János: Nagyvárosi ikonok)

SÓVÁRGÁS

(Bevezető helyett)

A JELEN szerkesztőségében többször is szó esett már arról, hogyan lehetne Szabadkán a fiatalok körében is felélelteni a kulturális-művelődési tevékenységet, a szunnyadó tehetségekben felkelteni az alkotási vágyat, megindítani egy olyan munkát, amely később esetleg létrehozna egy szervezettebb formát, mondjuk ifjúsági tribünt. Már-már paradoxon, hogy a jugoszláviai magyarság etnikai központja, mondhatnánk bölcsője, évek óta vegetál; komolyabb művelődési lehetőségek nélkül csupán tudomást szerez a művészetek világában történekekről, de nem aktív részese a folyamatnak. Az avantgarde mozgalmak pedig (ez provincia, szó sem lehet róla — cím alatt) messze elkerültek.

Bevallom, nem kis irigységgel követem az Újvidéki Ifjúsági Tribün aktív és minden tekintetben eredményes munkáját. Gyakran felvetődik bennem a kérdés: miért nem Szabadkán, vagy... legalább miért nem Szabadkán IS. Hiszen itt a termőtalaj, a magot itt vetik el, és a termést is itt aratják. Első pillanatban logikusnak látszik, hogy ELSŐSORBAN itt kellene. De a következősebb gondolkodásmód ennek a tagadásához vezet. A kultúra, a művelődés és maga a művészet is olyan reláció (és olyan szorosan) kapcsolódik a társadalmi-politikai, sőt gazdasági élethez, hogy ezeknek a fogalmaknak a kettéválasztása abszurd próbálkozás — objektíve lehetetlen. Ami ebből következik, már annyira érthető, hogy fölöslegesnek látszik minden további magyarázkodás. Az egész gondolatmenetből csupán egyet (ha) érdemes megjegyezni:

Szabadkán mind égetőbb problémává válik a szélesebb körű és igényességében is kielégítő, főleg a fiatalokra támaszkodó kulturális tevékenység hiánya. Még akkor is, ha sem a tartomány, sem a község nem rendelkezik az ehhez szükséges anyagi alappal, egy magyar nyelvű hetilap, egy folyóirat és egy ifjúsági lap csak a »kulturálmínimum« biztosítására elegendő. Ma is sokszor találkozom a famózus Kosztolányi Kör emlékével. Beszélgetéseim során a fiatalokkal és a szerkesztőségbe érkező írások alapján jutottam el a gondolathoz, hogy valamit tenni kell. Az igények lépten-nyomon megmutatkoznak, jelen vannak, sürgetnek. Összefogni a szétszórt, itt-ott felbukkanó kezdeményezéseket — talán ez lenne az első lépés. A dilemma: hogyan?

Az ÜZENET szerkesztőségének ajánlata megoldásként kínálkozott — írni és szerkeszteni a májusi számot! Május a fiatalok hónapja.

Elfogadtuk az ajánlatot, mert biztató volt, és mert kiutat mutatott a zsákutcából. Ha angazsálni tudunk néhány tehetséges, de még csupán kibontakozóféltben levő fiatait, aki az első próbálkozások után tovább dolgozik, alkot és aktív részt vállal az így megindult folyamatban,

már az is sikernek számít. Ismeretes volt előttünk, hogy egyes rovatok, mint például az Olvasónapló és a Szempont, komolyabb hozzáállást, rutint, elmélyülést igényelnek, hogy ezeket nem lehet egyszerűen elintézni. Számítottunk a már angazsált és hosszabb idő óta író-írogató fiatalok segítségére. Persze, akkor még nem tudhattunk mindent arról, amit most úgy neveznek, hogy ars politika. (Megjegyzés: sokkal inkább politika, mint ars.) Amúgy is szegényes — és néha értékében is vitatható — vajdasági irodalmunk frakciókra, külön művészeti elveket valló, elzárkózó csoportokra oszlik. Az egyes csoportok között pedig áthidalhatatlan ellentétek, nézetkülönbségek, vádaskodások, becsmérlések képeznek minden »kapcsolatot«, koegzisztenciát. Mindez talán csak egyszerű velejárója ellentmondásokban gazdag társadalmi valóságunknak. De a »minden érték, amely nem az én és a csoport által képviselt ideológia vagy művészi hitvallás szellemét tükrözi, nem érték«, olyan erős szabállyá vált, hogy a forma* teljes mértékben a tartalom fölé került.

A tények ilyen jellegű ismerete már megmagyarázza, miért nem lett teljes a szám, és miért szorítottunk csupán a szépirodalmi részre. Mint említettem, Szabadkán nincs kialakult, fiatalokból álló irodalmi csoport; a JELEN nem irodalmi folyóirat, következésképpen szerkesztősége (mint egész) sem foglalkozik szorosabb értelemben irodalommal. Az a néhány fiatal, aki ilyen körülmények ellenére is magára vállalta a szerkesztés feladatát, vállalva a teljes kudarc veszélyét is (főleg mert ismeretlen erőkre támaszkodott), nem irodalmat és művészetet akart produkálni, amellyel homályba borít minden eddigit, még kevésbé szánta ezt döntő ütközetnek a két nemzedék között (»mutasd meg, mit tudsz« alapon, ahogy azt egyesek hiszik, vagy hinni szeretnék), csupán lehetőséget akart teremteni egy irodalom születéséhez, feltételeket teremteni, ha vannak tehetséges alkotók.

* Forma alatt itt a folyóiratot vagy közlönyt értem, melyben az adott írás megjelenik.

AJÁNDÉK

— Foglaljon helyet, azonnal próbálunk. Egy-két öltés...

A nőn fekete szoknya meg sárga blúz. Olcsó velúr kötés. Az őszszel vehette leszállított áron, emlékszem az Univerzal kirakatára. A nylonharisnya a térdénél ötparás nagyságú lyukkal. A nagyság hasonlatról jut eszembe csak, nem a szakadásról. Leül. Lábát reflexszerűen keresztülveti a térdén. A múlt heti moziműsor, meg a hirdetőtábláról a fénykép. Most minden ugyanolyan. A mozdulatok és a hajszín innen ered. Csak a tükör hiánya, de azt nem veszi észre, és nézegeti magát.

Végigsimít ruháján, testén. Mosolyából kinyúl második balfelső aranyfoga. A többi fehéren dicsékszik ápoltságával. A szobában hétköznapi unottsággal gyöngyvirágillat könyököl a bútorokra, majd elterjeszkedik, míg végül ásfítva mindenhová lefekszik.

A szabó feláll.

Huszonnyolc éve ujaiban és szeme alatt a ráncokban hol elfárad, hol lehajol egy gombostűért. Haján és testén nyomokban a heti robot. Kedd. Délelőtt az üzemben ül, délutánonként (mint társai általában) mellékkeresetét számolgatja, és este mindig hozzáadja a takarékkönyveske számlakóihoz, hogy ismerkedjenek. Szürke szeme a nő alakjának tükre.

— Éjszaka dolgozom. Nem bírtam aludni, általában nagyon keveset alszom, meg gondoltam is, hogy próbálhatok. Maga nem szokott éjjeli váltásban dolgozni? Hi-hi-hi, persze, maguknál csak délelőtt... He-he-he! Tudja, kicsit fárasztó, de megéri, he, heh...

Az autóbuszok szokatlanul hangosan zúgnak az utcán. A nő mosolya úgy érezni, a zaj leplezése érdekében szintén erősödik. Párhuzamosan... Nem is a decibelek, azokat már nem a fülével, az órájával mérte. Inkább a fiatalember jelenléte. Ahogyan mozog, ahogyan felemel valamit, minden percében van valami az éveiből. Nem mutatja, nem akarja az éhes nők kihívását még ma itthagyni ebben a kis szobában. Mélyen benne egy út kanyarog. Sok ilyen utat tervezett magának. Sok ilyen út már kivezetett önmagából a sikertelenség korlátjával maga mellett. Ma ismét születik benne egy kíváncsi állomás.

Szemét idegesen forgatja, és arra gondol, még kétszer jöhet ebbe a lakásba. Ha másodszor próbál, és ha hazaviszi kabátját. A kabátja fekete. Régóta hordja a sötét színeket. A férfi mintha kitalálta volna gondolatát, megszólal:

— Nem valóik magának ezek a vak színek. Hisz még olyan fiatal.

— Hah, ugyan már. Én? Viccel csak ugye? He-heh.

Megint ugyanaz a hangos mosoly, meg az autók kintről. Pedig nem ezt gondolja. A vád megkésve érkezett. Arra gondol, jöjjön el estére, igen, már estére, érdeklí is őt a kontracepció meg az esetleges, igen már estére, mert csakugyan fiatal. A fenét, ezzel a férfival még érdemes, mert legényember.

Hirtelen a régiekre gondol, akik benéztek hozzá egy kávéra és elszívták mellé cigarettájukat. Egy színtelen város meg az embertömeg. Azután voltak utak is. Persze azok a rövidke világtalan utak...

— Nem viccelek. Meg szép is. Nekem mindig tetszettek a mellett nők.

Meg gazdag is — fűzte tovább némán gondolatát. Kezében a tű és a férc, amint megcsillan, azután nagy öltéseket szánt az anyagra. Ennek még háza is van, varrja a kabátba. Nem lenne rossz üzlet. Csak ne volna olyan ronda a szája meg a röhejek. Talán meglátogatom egyszer. Mondjuk, hazaviszem váratlanul a kabátját. Berúgatom és lopok...

Lehet, hogy kristályvázája is van, lehet, hogy sokkal nagyobb, mint amilyet Klári kér nőnapra. Ez nem is rossz gondolat, mert Klári... Mindent ki lehetne bírni, no meg éppen változhatok is. Nem baj, hogy idősebb. Magamból adni egy darabot a legkönnyebb. Könnyebb, mint egész hónapban délutánozni a gép fölött.

Ha így van, akkor még ma nem szólok, meggondoltam, ma még nem. Majd a jövő héten véletlenül előbb jövök a kabátomért, és akkor mindkettőjüket hazaviszem. Mindkettőjüket magamra veszem... Azután utazók, nekem hamarosan nagyokat köszönnek a kondukterek.

A nő most szokatlanul szépen mosolygott, és szemében ébredettek a reménycsillanások. Arcát különös árnyék védte a visszazuhanástól. Erős volt és fiatal, szeretett volna nászútra menni.

Teherként nehezedett rá háza és jóléte. Ez a holnapi út hiányzott életéből. Egyszer már remélte az esküvőt a végállomásnál, de elmaradt. Azóta nem kérte, csak várt. Ez a várakozás éltette, vele asszimilált. A szemében a szín-út-váltón csattogott az új lehetőség-mozdony kereke. Érezte arcán a piros vagdalásokat, a sebesség élességét. Előtte hegyek tornyosultak, valahol kólót jártak. A tenger köszönt neki sósan. Szerette gondolatban ezt a napot meg a képzelt holnapi ébredését egy hotelszobában.

Minden utazott benne egy pillanatra, és körülötte nem voltak tárgyak. Talán a sebesség, talán a tájiram kényszerítette ki belőle:

— Jöjjön el hozzám még az ünnepek előtt.

Igen? — gondolta magában a szabó. Klárira gondol meg a nőnapra.

Öltéseinek gyorsaságában könnyörgésként jelent meg a kristályváza képe. Szó nélkül magára veszi kabátját.

A nő úgy érezte, kisiklott benne egy szereivény, és robaj meg zsibogás egész teste. Tudta, hogy neki kell majd mindent fizetnie, de ezt a kis szabócskát meg lehet vásárolni. Nem alszanak majd egész éjszaka, majd nyitott ablaknál süttetik testük a csillagfényei. Gondolja,

a jövő héten indulhatnak nőnapra. Így nem kell virágot venni, hogy dicsekedjen a barátnőknek, hogy az udvarló ajándéka. Az ünnep az övé lesz és egyéni.

A szoba a vártnál nagyobb hatást gyakorolt a szabóra. Pazar, voltak tündérlányok a fotelekben meg minden... Most megfogja a bársonytámlát, és azt hiszi, ez a vég. A csillár meg a hintaszék... félájul-tan zuhan a zöld kaucsra. Csak egy percig tart, és kinyitja a szemét. Akkor érkezik eléje az asztal. A csipke — látni — szép, a KRISTÁLY-VÁZA drága, nagyon DRÁGA lehetett. Ez a nő nem is olyan csúnya, talán nem kell leitatni, ez öreglány, ez magától is nekem ajándékozza.

Csak egy perc az egész. Ebből a percből kimarad Klári, a jegyese. Még a váza sem emlékeztette semmire, csak tudat alatt gondolt róla a pénzre és önmagára. Nem lát most férceit, sem olliócsapásokat. Csak halk zöld fényű tánczene. Az ajtóban — nem is olyan csúnya ez a nő — tálcával kezében valaki whiskyt hoz. Most már tudja, a vázát nem lopja el. Isznak.

— Nagyó...

— Nagy... No mondja csak, maga kezdte előbb.

— Á, fejezze csak be, mit akart!

— Nagyon szeretnék elutazni egyszer valakivel, valahová.

— Én meg nagyon szeretném, ha volna egy ilyen (az asztalra mutatódj) kristályvázám. Adja nekem!

A nő a kaucs támláján. Lába keresztben, s nem véletlen, kilátszik a bugyija.

— Egész nyáron tervezgettem, de füstbe ment. Nem jönne el velem?

A két hirtelen született kívánság felsírt a szobában. Felült a csillárra, és nehézkesen lélegzett. Most azon tanakodtak csecsemőelméjükkel, melyikük a régebb múltú. Ikrek voltak. Szemük kék és fehér a bőrük.

Testükön a szőlőcsatorna okozta deformációk, de ott vannak és élnek már. Mindketten várják az ápolónőt, vagy éppen csak egy kéz-érintést hiányolnak. Ikrek és élnek...

A férfi teste egy nagy kérdőjel. Két perc múlva megérkezik Klári. Hintón jön és szerényen. Nézi az asztalt... és eltűnik nézésében.

Akkor feláll, és elindul Klári után. A vázát nem viszi el.

Kedd.

Szerda, csütörtök, péntek, szombat, vasárnap, hétfő.

Kedd.

A portás egy csomagot nyújt át. A nő rámosolyog, hangosan, ahogy szokott. Arra gondol, hogy behívja.

A dobozban öt pár virsli, szép hosszúak és elég vastagok. Mellette füzetlapon sovány betűkkel:

az útra

tíz napra egészséggel

A postás visszanevetett.

TARI ISTVÁN

SZINEKÚRA

**az idegen test vezekel
pedig külön tudományok foglalkoztak
nyíltságával
a távozás ötleteiben a falvédők
óvatos szószékéről
megbotránkoztat mint az utcai lámpa
lelkibeteg görkorcsolyája
mely szándékosan trágázza
a verset
fényesre kopott aszfaltok
portörölő esői után**

**valóban
Igy lehet
a sorok között meglapulni
a szőlőkarók távvezetékei
a megható osztályöntudat
felneszel
mintha madár lába érintené
a tolvajok**

**messze járnak
a zsákokban halmazállapotot változtat
a várt fegyver csattanása**

**a hát hámló hamiskártyása
a has dagadó duplája**

**porladó citromba harapott
tatám
a gyász
nyálas szalmája
(a buborékokba foglalt képtelenség)
fogaid karomban
lábnyomod fülem földalattijában**

TÜL

**az üveghegyeken
a borkóstolók gyökere
süveget cserél
s míg e mese
lényeket épít
arcod üregeiben
köd-lakók**

Átfűrészelték
a sakkjáblát
a korom szirmai
ártalmas ültetvényemen
az örök királynő
a síkba dögönyözött félelem
a görbebot-cukor
kampója
színek zebraján mint a közlekedés

két köpés közt idézlek

a csirkéknek fürdőhelyet
nem lenne természetű
a koncsorgó szél szélvédőjén

a szemfesték lecsorog
az ajakrúzs megolvad
szivarzsebben a fémfelületekbe
pakolt csokoládé
ha nem tudnád már lefényképeztük az atomokat is
tökéletes takarítónőnk van a rend megszövegez
naponta fésüli a világpolitikát
ha már oly kopaszra sikerült
az ártatlannak tűnő gyermek feneke
a verésekben
a taknyos zsebkendők felmutatásában

költemény
korrekt sütemény-költemény
a vágyam
a rongy koszorúról
tűri az ágak és felhők szorítását
hetente sétáltam alatta
ujjaim között a sütemény-költeménnyel
a költemény-süteménnyel

leynnémetlők-ynémetüs a
leynnémetüs-ynémetlők a

finoman
hatásosan letűjva a porcukrot
az izére koncentrálvá
egzotikus vidékek
néhány köbcéntiméterbe sűrített terhét
cipeli magával

zsebemben dühét
amint nő
a vérvörös üveggolyók első koppanása
a porban

*legyen szíves egy édeset
szóda nélkül*

*már nem düh
nem így nevezném
jobban mondván nem nevezném meg
felesleges ennyit beszélni róla
a vers sohasem
engedné átbámulni derengő
ablakán
sohasem engedné fel a kórusba
még a mise után sem
az orgona nem arra való
hogy gyakoroljanak rajta
meg a pedálok sem a kilátással*

*fűtik a pázsitot
a kancák orvosi felügyelettel
akár az állandó kopás*

rátapintó kések szalonna-homálya

a vendégkönyv kurjant

BEER MIKSA

HALLOTTAD-E SÍRNI A TOPOLYAFÁT?

*Van
hogy a percbe fagyott emlék szépe
a kék alatt
szímbólumnaggyá növeli
a mindennapit
mondjuk
a TOPOLYAFÁT
idegenbe font napok
bús színű múlásán át
meleg fogásba fut
az emlék
hazát hívó
spirítiszta hívása*

*mint otthon
úgy fut
a két sor közé fogott út
hallottad-e már
susogni
a TOPOLYAFÁT
emlékdöntő napok ölén
villanó fejszék győztes zuhanása
méltóságteljes zuhanás
hallottad-e már
sírni
a TOPOLYAFÁT?*

ÖNTENÉTEK, ÖNTENÉTEK GIPSZFORMÁBA MOZDULATOM

(Részlet a *Könyökagyveleink című, készülő regényből*)

Az utcák üresek voltak. Emberek siettek le-fel. Közönyösen figyelte a nyüzsgés moraj kísérte dinamikáját. Kerékpárok, kerékpárok, automobilok. Lépés. Lépés. Üzletek kirakatai. Vállalatok lerakatai. Feliratok. Fodrász, dohánybolt, étterem, étterem, filmszínház, filmszínház, filmszínház, western, western, western, kenyérüzlet, cipőbolt... Sok más üzlet, üzletek kirakatai. Néhány üzletnek nincsen kirakata, áru nincs, nagy a kínálat-kereslet. Megállt. Mintha holtpontra jutottak volna gondolatainak lendkerekei. A pontok vibrálni kezdtek szeme előtt, s kiabálni kezdett valamit a hollókról, a vadkanokról. Gondolataiba veszett. Normális körülmények között nem valószínű, hogy mindez megtörténik vele, de ez alkalommal lemondott arról, hogy bármilyen elfogadható magyarázatot facsarjon ki hömpölygő agyvelejéből. Gondolatai sorra kicsúsztak keze közül, sőt amikor azok helyébe újak kerültek, nem volt többé képessége azokat kellőképpen felmérni. Azt, hogy megállt, észre sem vette mindaddig, amíg le nem csendesedett benne egy hirtelen megállapítás, belőle kiváltott indulatának vihara. Amikor a lány már egészen közelre ért, úgy döntött, mégis köszön neki. Tudta: ezért nem fogja magát később különösképpen megdicsérni, de szokása, miszerint nem mehetett el senki mellett, akit valahonnan ismerni vélt, újból erősebbnek bizonyult előbbi, mondhatnám önvádoló érzésénél. Ismerőseit pontosan ezért nem lehetett oly módon definiálni, hogy eközben valamilyen kívülről nem látszó tulajdonság magyarázásába lelkiismeret-furdalás nélkül belekezdhetett volna. C. jól megalapozott véleménye szerint ennek a veszélye a jelen esetben nem is forgott kockán. Habár régóta ismerte a lányt, tisztán emlékezett rá, hogy annak idején, amikor őt először megismerte, nem sokat vitázott magával véleményének végső kialakításáról, persze csak azután, miután be merte magának vallani első benyomásait. A későbbiek során lassan, minden kételytől mentes összkép alakult ki róla tudatában. Most, S.-sel szemben állva a sáros kövezeten, jutott csak eszébe, hogy tulajdonképpen így szokta a tárgyakat is szemlélni, sőt még azokat a porcelán vázákat is, amelyeknek az alakja a megvesztegetésig olyan ívben tapintható, mint S. dereka. Eszébe jutott az is, hogy S.-sel folytatott beszélgetései során legtöbbször, amint letértek a kézzelfogható témák tárgyalásáról, S.-nek azon nyomban beszédzavarai támadtak. El szerette volna átkozni mind a tíz ujját, amiért akkor, egy kiúttalannak látszó állapotában, üres porcelán vázához nyúlt.

S. a véletlen találkozás alkalmából néhány ajánlatot tett, aztán feltett néhány kérdést is, amelyekkel kapcsolatban C. még hazatérte után

sem tudta, hogy megfelelt-e rájuk, vagy nem. Csak azt tudta, hogy S. úgy hatott rá, mint egy összekuszált szőrű, s a tetejében kicsapott kutya, melynek szőrét a vállalkozók a részükről történő hitvány kis ellenszolgáltatás ellenében — minden bizonnyal — már csak rendezettebbre borzolhatják. S. ítélőképessége azonban minden effajta ferde hajlamtól mentes volt. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy most is, mint mindig, meg volt győződve arról, hogy szépségében, korszerűségében, ritkítja párját. Bárki megállapíthatta. Benne volt járásában, testtartásában...

Amikor S. végül is magára hagyta, C. kissé megkönnyebbülve folytatta útját. Néhány lépés után megfordult, s még egy pillantást vetett a távolodó S.-re. Észrevette: ha hátulról, egy pontban szemléli továtűnő alakját, az, mint az inga, ide-oda libeg. Gondolatait tömondatok serege járta át: Harmincéves arc. Tizennyolc éves test. Üres porcelán váza. Ezalatt a lány eltűnt a közeli sarok mögött...

Ráérő, szinte megfontolt léptekkel haladt tovább az utcán, a színház irányába. Újból az üzletek kirakatait figyelte, az embereket, az üres utcákat, a kerékpárokat, kerékpárokat, automobiliokat. A feliratokra nem kellett ügyelnie, azok mozdulatlanok voltak, fejből tudta őket, mind színiüket, mind pedig tartalmukat.

Fázott. Cspős, vakító fényű, kancsal délelőtt volt. Csalós. Csaló, csipős, csalafinta. Sok-sok csé-betű. Csodálkozhatnak. Órájára pillantott. Kis híján tíz óra volt.

A park szegélyét képező korláton tányérsapkás hordárok ültek. Minden bizonnyal aznapi munkájuk befejeztével. Előttük faszor, fölöttük verebek. C. néhányszor végigpillantott rajtuk. Etek.

— Tízóraiznak — gondolta.

Illetve reggeliznek. Reggeliznek, és ebédelnek. Netán reggeliznek, ebédelnek, és vacsoráznak?

Egyszer, egyikük kézikocsiján szeretgette asszonyát...

KLÁRIKA

A szemorvos várótermében sokan ültek. Mikor beléptem, sűrű, meleg levegő ömlött az arcomba. Tétován az ablak mellé álltam, mert nem volt ülőhely. A sok unatkozó szempár rám tapadt, és szinte éreztem, amint tetőtől talpig végigmérnek. Lassanként beleolvadtam az egyhangúságba, és az érdeklődés elterelődött egy újabb érkezőre.

Közvetlen mellettem egy középkorú nő ült, mellette a kislánya. A nő az ölébe vette a kislányt, és én leültem. Így ülőhelyzetből jobban szemügyre vettem a szemben ülő embereket.

Az ajtó mellett egy férfi ült feszesen, kezét a térdén pihentette. Mellette egy idős bácsi, majd egy őszes hajú néni. A bácsi látszólag nem először volt itt, mert türelmes volt. Szemüvege mögül hunyorogva nézte az embereket. A néni is szemüveget viselt, ő egykedvűen nézett maga elé. Egy szelíd nagymaga képét keltette. Szemben velem szintén egy öreg néni ült. Hófehér haja rövidre nyírott, öltözéke fiatalos. Nevetésgésen kis szemét időnként le-lehunyta, és édesen bóbiskolt. A másik sarokban egy szúrós szemű asszony fészkelődött. Folyton az óráját nézte. Kabátban ült, pedig nekem anélkül is melegem volt; a szűk kis várótermet nagyon befűtötték. Lassan múltak a percek, és lassan fogytak a várakozók. Feszült csend uralkodott. Unatkoztam, és fárasztó volt ez a némaság. Ilyenkor akaratlanul mozgást keres a szem, legyen az bármi. A kínos csendben csak a kislány mocorgott, és néha súgott valamit az anyja fülébe. Főállt, és az ablaknál pipiskodva nézte a csöpörgő ereszt, majd egy durva mozdulattal fel akart mászni a radlátorra.

— Klárikal — törte meg a csendet az anyukája figyelmeztetése. Klárika sértődötten a hamutartóhoz ment, és az ujjával igyekezett körülrajzolni.

Mindenki őt figyelte. Kis fehér csizmáin néhol repedezett a bőr. Amikor rövid szoknyácskája megillobent, egy lyuk kandikált elő rikitóan kék harisnyáján. Rövid hullámos haja töredezett, és fürtökben, kócosan tapadt a fejbőréhez.

Arrébb tette a hamutartót, és szelesen visszazaladt az anyjához. Az anyja térdét átölelve hátravetette fejét. Kitátotta a száját, és gyerek módjára viháncolni kezdett. Rám nézett. Most jobban szemügyre vettem. Mosdatlan, sömörös volt a bőre. Savószínű szeme, ritka szemöldöke és vékony, semmitmondó szája széle az anyjára hasonlított. Kis tejfogai hiányosak voltak, és itt-ott már romlottak is. Mintha minden összeesküdött volna szegény kislány ellen, hogy a legkevesebb rokonszenvet se préselje ki az emberből. Viszont elven és életrevaló volt.

Időközben egy jól öltözött fiú jött be. Levetkőzött, és a fainak dőlve figyelte a kislányt. Néha elmosolyodott.

Klárrika anyukája és egy fiatalasszony csendes beszélgetésbe kezdtek mellettem, amelyből akarva, nem akarva egyes töredékeket hallanom kellett.

— Németországba? Volt már? ... Nem fél?

— Két hónap múlva, ha minden jól megy, visszajövök Klárikáért — mondta, és szeretettel nézett a kislányra, aki az asztal körül ugrándozott.

A fiatalasszonyt szólították. Ismét konok csend lett a váróteremben. Klárrika mindjobban belejött a játékba, és durván megtolta a kisasztalt. Az asztallábak kétségbeesett csikorgással tiltakoztak a szokatlan bánásmód ellen.

A rövid hajú öreg néni, aki eddig édesen szűnyókált, felriadt, és összevont szemöldökkel végignézett a teremben. Mikor megállapította, mitől riadt fel, sértődötten lehunyta a szemét, és kicsit összeszorította szemhéját, mintha egy szép álmot akarna visszaerőszakolni. A sarokból a szűrős szemű néni élesen rászólt Klárikára, és egyben szemrehányóan végignézett a bennülőkön.

— Unatkozik szegényke — állapította meg békéltetően a szelíd, nagymama képmű néni.

Klárrikát magához szólította az anyja, és valamit a fülébe súgott, de a suttogás hatása hamar elszállt, mert kis idő múlva ismét a porondra lépett.

— Csatós Jolán — szólt ki az ápolónő.

Klárrika mamája zavartan felállt, s a rendelő ajtaja felé indult. Hátul a szoknyája gyűrött volt, és az apró rakások kinyúltak az üléstől. Bement. Klárrika ügyetlen, modortalan mozdulattal leült mellém. Éreztem, hogy néz, hát hozzáfordultam.

— Hány éves vagy?

— Öt — hangozott a válasz. Illusztrációként az egyik kezét felemelte, és maszatos ujjait széttárva elém nyújtotta.

— Van apukád? — csúszott ki a számon a kérdés, de abban a pillanatban az érdekelt legjobban.

— Hm? ... Ja ... Van!

— Hol laktok?

— Nem tudom — mondta egyszerűen, és billegni kezdett a széken, miközben a sapkája zsinórját rágta.

Beszélgetésünkre mindenki felfigyelt. Egyszerre mindenkit érdekelt valami Klárrika életéből. Csak úgy záporoztak a kérdések:

— Van testvéred?

— Hogy hívják?

— Hány éves? Jár iskolába? ...

Ide-oda kapkodta Klárrika a tekintetét, felelgetett a kérdésekre, és láthatóan élvezte a fordulatot, hogy ő lett a központ.

— Hol dolgozik apukád? — kérdeztem most én.

— Műhelyben, patkót csinál ...

Enyhe mosoly futott végig az arcokon.

— Kovács — hangzott innen-onnan.

— ...Csakhogy nem jön haza este! Meg, ha van pénze, megissza...

Pillanatnyi csend, majd fokozódott érdeklődéssel fordultunk felé. Ijedten nézett körül.

— Be szokott rúgni?

— Mikor van pénze... Akkor én kizavarom a házból... — nevetni kezdett — ...kisbaltával szétverem a fejét, meg anyukát is megveri... azért is...

A kisbaltára nevetés tört ki, és Klárika vérszemet kapva újabb megrendítő dolgokat mondott, amit valószínűleg otthon hallott veszedés közben. Egy pillanatra találkozott a tekintetünk a fiúéval. Ő sem nevetett. Kétségbeesve néztem a nevetőket. A szűrős szemű néni mulatott a legjobban.

— A lányom is meséli, hogy a szomszédban... — és előadást tart egy vérfagyasztó történetről, amiben egy iszákos apa a főhős.

Innen-onnan felhangzik egy helyeslés, vélemény, történet.

— A sok kocsmá az oka mindennek! Nem lenne bizony annyi részeg, ha...

— Dehogyan az, ha valaki egyszer nem tudja mi az elég, megtalálja az máshol, ha nem a kocsmában... Tudom, az én férjem...

— Pedig az asszonyka rendesnek látszik...

— Bizony, bizony sok ilyen család van.

— Nem úgy van az, az asszony az oka. Minek hagyja rá — érvelt a szűrős szemű.

A feszes külsejű férfi még mindig összeszorított ajakkal hallgatott. Élénk csevegés kezdődött, ki-ki a szomszédjával társalgott.

— Klárika! Gyere, ad a néni neked almát, gyere — nyúlt a kosárba a »nagymama«. Klárika odament, és félszegen elvette a gyümölcsöt, de elfelejtette megköszönni. Visszaült a helyére, és tétlenül forgatta kezében az almát, nézegette. A körmével lyukat vájt, a kicsorduló lé az ujjától piszkosan folyt végig az almán. A kezével szétmajszolta.

— Edd meg — mondtam biztatóan és színlelt mosollyal.

Nyílt az ajtó, és kijött Csatósné. Felöltöztette Klárikát, ő is felhúzta a kabátot. Ezalatt mindenki az asszonyt figyelte, és titkon a részeges férj ütéseinek nyomait kémlelte. Az asszony szó nélkül kézen fogta az almát majszó kislányt, és mit sem sejtve kifordult az ajtón.

Lassan újra felélénkült a társalgás, de már egészen más témáról.

KÖDBEN

Nagyon szerettem kettesben látni őket. Valahányszor este kiléptem az utcára, mindig találkoztam velük. Sétálni indultak ők is, én is. Arra a megszokott, unott sétára, amely semmi újat sem hozott egyhangú, szürke életünkbe. A mosoly sem maradt el soha, amivel üdvözölni szoktam őket.

Vagy talán tévedek?

Igen, most már biztosan tudom, hogy az a bizonyos mosoly egyszerű elmaradt.

Hűvös őszi délután volt. Az eső esett. Esett, esett, azután hirtelen megállt. Az ablaküvegen át nem lehetett az utcára látni. A köd mindent eltakart.

Különös, de én mindig nagyon szerettem nézni a ködöt, élvezni szürkeségét és azt, hogy benne minden elvesz. Kinyitottam az ablakot. A hideg, nyirkos levegő körülölelte forró testemet, mélyen a bensőmbé hatolt.

Emlékszem, sokszor meg akartam magamnak tartani a ködös, sötét, bódító estét, s ilyenkor két kézzel markoltam a ködbe. Úgy tetszett, hogy megfoghatom, és mindörökké megtarthatom magamnak, csak erősen kell szorítanom, erősen, hogy ne tudjon megszökni. Egyszer arra eszméltem fel, hogy ujjaim között lassan, egészen lassan valami meleg folyadék szivárog. Vér volt, de nem rémített meg. Körmeimet továbbra is görcsösen vájtam tenyerembe, mert úgy éreztem, hogy elveszítem, elszalad tőlem ez a mámorító szürkeség. Néztem a vért, de nem féltém tőle, mert a seb begyógyul. Az imádott ködöt azonban sohasem tarthatom meg magamnak, soha, ha most az egyszerű elengedem.

Rohantam ekkor már vele a szobákon keresztül az utcára, mert az egész ködöt magamévá akartam tenni. A kezem sajgott.

Fájt... fájt! Én mégis cinikusan mosolyogtam. Különös mosolyt tartottam. Pedig sohasem tudtam különösen mosolyogni. A régi mosoly volt ez, amellyel őket üdvözölni szoktam... esténként.

A fiú mennyire ismerős. A ködös estékben mintha már találkoztam volna vele, csak akkor egyedül volt. Egy marék köddel rohant a sötétben, mint én, s tudom, akkor egyek voltunk.

Hihetetlen, hogy ma este még nem láttam őket. Vagy csak a köd kelti bennem ezt az érzést?

Egy darabig még álltam kint tétlenül. A kezem szüntelenül vérzett, de a ködöt már nem tartogattam.

Néztem a távot, s úgy éreztem, bosszantóan fáj valami. Tudtam, hogy nem a vérző kezem az, ami fáj, hanem az érzés, hogy eltűnt a

köd. Nem volt már köd sem a természetben, sem a kezemben, pedig a sebem szüntelenül vérzett.

A fájdalomtól nekiestem a falnak, azután két sötét árnyak. Nem tudtam gondolkodni, csak éreztem, hogy a régi mosoly újból megjelenik az arcomon. Üdvözöltem azt a két árnyat, s néztem őket sokáig, nagyon sokáig.

Éreztem, hogy többé sohasem fogom egyedül látni, amint rohan egy marék köddel, mint én. Ők ketten összetartoznak, ha ismét köd lesz, ha vérzik a kezem, időtől és tértől távol én is, ők is... a kezem.

KOLIGER KÁROLY

ÜZENET HÚGOMNAK SVÁJCBA

*Apánk a sötétség feneketlen vödrében
Alkonyatra elkeverte a színeket*

*A múlás férgjei eleszik előle az eget
Csontjaiban üszköt őről a nap*

*Ejegylenlőség határán várakozik
Keserű gyümölcsével a sejtelem*

*Vigasztalnam elérett ember lássa be
A játékot hagyja a gyerekek dolga*

*Anyánk fekete virágai izgatják
Kérlel mondom hogy mi jól vagyunk*

*Kezünkbenl eszünk markunkból iszunk
De a hírnek csak percekig örvend*

*Az évek gyűjteményében múltja már fakó
Képeit forgatja egymagában*

*A kiapadt ízek a fogyatkozó melegség
Utáni vágyakozása utolsó próbáján*

*Te írj vagy gyere haza mielőbb
És hozz bőven abból a jobbik orvosságból*

LÁRMA

A tér lakói elviszik a teret amin állnak — körben — szanaszét — zöld köpeny alatt — mennek — elmennek és mondják — ősz — géppel és kézzel gyúrt terünk — nincs lehetetlen — van szó — van idő és tér — sárga virág — az időről van szó — lekésem gondolataimat — terek rebbennek — útszéli csúfságok — hangyák vigasztalását söpörjük — idézem — űr a zűrzavaros tócsában — keresem roppant elejét — tudjátok sok minden kimarad — a szagok — a nagy teknős koncentrációs pólyában — nem akármelyik nyuszi — ezen a levegőn — a miénk — lehet hogy ezt csak írom — géppel és késsel írt idő — pincékben dokumentált hazugság — sárga folt — száz meg száz között sárga — én majd közelebb kerülök gondolataimhoz — hogy izzó legyek és erős mint a kőd — egyedül — ha hiányoztunk egymásnak volt terünk — egymáshoz gurultunk — veszett időkbén — elefánt — él akár a ritkított bokor — ő itt egy profil — szólított — csak viszik tovább szilárd talpalójkukat — hozzád — dombonváró — féltve ölembé szaladó fekete gubanc — sárga folt — beszélgessünk virágzó játszótéren.

Nem kivételes eset, amikor figyelmemet maga a papír köti le, kezemben az írószerszám lassúsága, gondolataim, egy különös dialógus, koncentráció. Nem tudom, hol kezdődik, jóllehet még álmomban, és akkor sem szakad meg, ha rutinos mozdulatokkal mondjuk, kávéfőzők, esetleg rábukkanok magamra és a már megszokott dialógusra. Megszakítás nélkül ugyan, mégis más dolgok válnak a dialógus tárgyává. Apró igazságok, s mintha valami egészen új jelenet lenne, gyerekes rajongás fog el, ki tudja, hányadszor és nem is utoljára. Szökéseim az állatvilágba rövidek, nem alakul ki a kaland, csupán a legkülönbözőbb állatok sora áll elém és ezek színei, sziluettjei. A színek és sziluettek rövid időn belül megválnak formáiktól, körvonalaik elmosódnak, vagy más alakot öltenek, hihetetlen gyorsasággal felszabadulnak, felerősödnek a vakító színek szimultán víziójáig, különböző fokozatokon, periódusokon jutnak el extázisukig. Ez a vadul keveredő, majdnem örvényező vízió sokszor zavar (jobban, mint — mondjuk — a körülöttem levő tárgyak víziója egy más dialógusban). A zavar valószínűleg azért keletkezik, mert ezek gyorsabbak gondolataimnál, és nincs elegendő időm minden egyes változás érzékelésére. Az összhang hiányos, és nincs befejezés, szakadás keletkezik, aminek csaknem kivétel nélkül egy kérdőjel az oka, a »hogyan is gondoljam végig« kérdés jele és a hiábavaló próbálkozás, hogy arra válaszoljak. Megtörtént már, hogy össze-vissza mászkálok, nem találva amit keresek, mire újra visszatér egy-egy már álló kép a viharból.

Példák:

»Késő délután a vonatban«

Itt a folyton cserélődő utasok arcát, ráncait, vonásait, a paraszt-ság szimbólumait böngészgettem. A vonat jó helynek bizonyult, mivel az arcok nem merevek, és a gyorsan változó árnyékok széles skálája kizárja a koncentráció oszlását.

Jelenetek:

— A földművesek és lakatosok repedezett ujjai közt, parazsukkal a tenyérbe forduló csikkek.

— Az út menti ártézi kutak, itatók képe, a körülöttük álló emberek, állatok, amíg a vonat elhalad.

Az árnyékok szimmetriájának esetenkénti törvényszerűsége« stb.

Összegezve egy relatív múlás dialógusait, pl. a geometriai alakok térben való elhelyezkedését, olyan idő következik, amelyben a személyiség kialakulása (az én kapcsolatam a témával) szélesebb keretekbe jut. Ilyenkor hiányzik az aktív munka, a téma kidolgozása, leírás, vagy mint egy film visszapergetése és újrafilmezése, hogy az alkotás, a szöveg, a film vagy egy vastömb, egy-egy hiányos, de megfogható kép megfogható szimbóluma. A leírás esetében a hiányérzet végigvonul a szövegen és elválasztja azt a képtől. Igaz, bennem a két elem az írás pillanatában újból összefolyik, de ez már nem ugyanaz az élmény számomra. Ugyanez a helyzet az újraolvasáskor. Azonban, ha egy harmadik személyről van szó, az újraolvasáskor úgy rémlik, lapos a kötőjeles mondanivaló. Mikor az elolvasás megtörtént (közben kétségtelenül szubjektivizált, kitör a vita. Hány tévedés ne essen, szükséges a hiány meghatározása. Ez az »úr« ... Már a második kötőjelnél jelentkezik, s később intenzitása variál, helyenként fokozódik. Megemlítem, hogy tekintet nélkül az intenzitásra, ami egyénileg változik, a kötőjel nem mindig kötőjelet helyettesít, néhol vesszőt, máshol pontot vagy ismétlést. A témával kapcsolatos mondanivalót nem lehet elválasztani magától a témától, ahelyett néhány töredék:

»— ahol a nyugalom mégis ugyanazon a helyen van — még kimész és visszajössz — elrontod — ott piros pettyes éned van — félsz kimondani — bűdös krokodilustojás — körülnézel — örülsz — ugye örülsz a kézmosásnak is —«

»— az idő és tér kapcsolatából — velem csak a múlás találkozik — levelek egy jégcsapot a ház előtt — többségem testbe fül — absztrakt figurákká válik — a jégcsap — olyan nem jól ülök nem tudom hova tenni lábamat — a napsütés nagy élmény — hideg kövön ülök — skorpiók tánca — látnom kell az árnyékomat — a szél színét — a hátam már tenget — már drapp fehér tenger —«

Az elolvasás után nekem már nincs mit mondanom. Az úr kettős cél az olvasó részére. Cél mint szabad tér (hasonlatok, összefüggések, befejezések stb.) és cél mint játék (az úr mint univerzális játékszer).

Ha abból indulunk ki, hogy minden embernek megvan a lehetősége, hogy szabad asszociációkkal rendelkezék, akkor a cél elérése sem lehetetlen, sőt biztosan célhoz vezet.

— Egy fogalom olyan lármát csap mint a szabadság szimbólumának valamelyik megoldása — ülök villogó szemem tojáshunyor sunyiságán — pihent agy — kusza sorok egy újságpapír margóján — a marha — valami történni fog — szarvai közt — egy szuszra — kitódul belőlem a kő.

KÉT KOSÁR

I.

Játszani kell
kell egy doboz
egy hajszál
egy jóízű cseresznye
a killincseket sokáig kell dörzsölni
keverni
felülni rájuk
utazni
szűrőkön keresztül kell születni
mezei szűz fátylakat lebegtetni
fehér lovakon szünni
eliszaposodott neveket kell

[választani]

ritkán
fehéren feketén
kerülni kell az igazit
kerülni kell bármit
villamos kell
kirándulás
tessék kiszállni
irigy drótgubancok árnyéka
sírni kell
játszani kell
létrák erdei tisztása

II.

csend itt fekszem egyedül
a könyvek mélyén
ibolyaszínű ősz szélén
csikozott falak és
száraz álmok porán
kimegyek bejövök és találkozunk
mi gyönyörű mesék vagyunk
író kezek puha gyermekei
te vagy társam a tárgy
a nagy télikörte és sok
sok vonat dübörgő fényképe
hallucinációk ideje ez
egy hiány szárazságának
nyugtató álma
majd történik valami
körülnézünk
örülünk a kézmosásnak is
sohasem lesz vége
hulla báb édes testünk
nyúlik el az időben
hullám vagyunk
a falak síkolya
öt perccel gondolatom előtt
nem emlékszem
hullám
talán csend volt
csillogás egész nap

BŰN ÉS BŰNHŐDÉS 1972

(Dosztojevskij gyerekmesét Irt)

K. úr ott ült a bőrfoteljében, és nézte az izgatott fiatalembert:

— Nagy megtiszteltetés számomra, uram, hogy találkozhattam ön-
nel — mormolta zavartan a fiú.

K. úr komor, nyugodt arcán mosoly suhant át. Nem, nem mosoly
volt, csak az arcizmok rándulása. A szeme nem nevetett, hideg, kifeje-
zéstelen volt a tekintete, de mégsem üres.

— Ön igen elfoglalt, gazdag ember... nagy népszerűségnek
örvend... Nem tudom, minek köszönhetem a szerencsémet, hogy meg-
hívt...

— Lassan, fiatal barátom, mindennek eljön az ideje... Az előbb
azt mondta, igen elfoglalt, gazdag ember vagyok, ez igaz, de én nem
vagyok »ember« a szó klasszikus értelmében, én észlény vagyok.

— De hisz a kettő együtt jár!

— Nem, barátom. Az észlény több, mint ember. Az ember érez,
az észlény gondolkodik. Itt az óriási különbség. Az ember társas lény,
mert gyenge, én egyedül állok, s büszke vagyok rá.

Míg beszélt, hangja halk volt, végtelen nyugalmat árasztott. A sza-
vakat lassan, egyenként ejtette, mintha már rég nem beszélt volna
senkivel.

— A biológiai fejlődés nem állhatott meg az embernél. Túl gyenge,
mert érzeleg, és ezáltal pusztulásra van ítélve. A gyengén a természet
nem könyörül, ezt már, azt hiszem, Darwin is megírta annak idején,
mikor a természetes kiválasztódással foglalkozott.

Itt elmosolyodott.

— Szeretet, szerelem, barátság, becsületesség — felnevetett —,
ugyanolyan kifejezéstelenül, mint az előbb.

— De hiszen ezek a dolgok képezik az élet értelmét, nem lehet
nélkülük élni... hisz ön akkor nem él... ön vegetál!

— Igen, nem »élek«, nem élek úgy, ahogy maguk elképzelik az
életet. Én nem szeretek — én üzletelek. Nem vagyok szerelmes — nemi
életet élek. Nem vagyok becsületes — nem kifizetődő. Nincsenek bará-
taim — magamnak élek... Nem, nem vagyok önimádó, csak nincs
szükségem senkire.

— Az emberek azért vannak, hogy kihasználja őket az ész. Nem
voltak gátlásaim az életben, egyszerűen nem voltam tekintettel senkire,
így lettem azzá, aki vagyok. Csaltam, ha lehetett, loptam, becstelened-

tem... és nem félek a »nagy leszámolástól«. Ne szörnyülködjön, nem vagyok gonosztevő, csak gátlástalan.

— És a lelki nyugalom, a lelkiismeret... — borzongott meg a fiú.

— Ezen már rég túlestem: a lelkiismeret szava, önvád — badarságok. Meghasonlottam önmagammal, csak egy énem létezik, és nincsenek lelki vívódásaim. Nem harcolnak bennem érzelmek, kiölttem őket. Ha úgy tetszik, egyfajta gép vagyok... de megelégedett, gazdag gép. Vagy legyek ember? Legyek becsületes, s büszke magamra a szemétdombon? Legyek szerelmes? — Bánkódjam, érzelegyek, csöpögjek, esetleg ne írjak még verseket? Apropos, vers. Nem mondaná meg nekem, minek a művészet? Netalán jól lehet lakni egy Raffael-festménnyel? Tovább fogok élni, ha szabad időmben Bachot hallgatok? Túl sok a virág. Kevés a kukorica. Túl sok az őz. Kevés a disznó... Mondom, legyek becsületes? — Akkor velem tolnak ki, hön szeretett embertársaim. Az emberi lét elfolyik, és én inkább fényben, gazdagságban élem le. Az élet után csak a halál jön, és semmi más. Nincs semmiféle számadás, ítélőszék. Mindenképpen meghalok. Nem kap semmi elégtételt a jó, és nem bűnhődik a rossz. Ezért megcsaltam a barátom, eltüntettem azt, aki az utamba állt, s íme élek. Jó egészségnek örvendek...

Pár percre csend lett a szobában. A fiú nem tudott szóhoz jutni. Merőn bámulta az íróasztalon a nehezeknek használt bronzmedvét. K. úr is hallgatott, és egykedvűen nézett ki az ablakon. A nyírfák törzsei furcsán-fehéren suhogtak a szélben.

— Most pedig, ami magát illeti, fiatalember: sajnálom, de meg kell halnia.

Majd magyarázólag hozzáfűzte:

— Tán nem is tudja, de az ön birtokában egy olyan adat van, amely tönkretelhet engem. Még megboldogult anyja hagyta magára. Sikerült elrejtene, mielőtt megölte. Ugyanis ő volt a titkárnőm. De rájött egy üzleti mesterkedésemre, fel akart jelenteni, szegény...

— Maga... maga, az én anyámat...

K. úrnak változatlan maradt az arca, csak a szemében ült valami hideg fény. Benyúlt az egyik fiókba.

— Sajnáltam az anyját, igazán jó nő volt. Igéző szemek, gyönyörű csípője, melle... igazán kapitális példány volt...

— Gazember! — üvöltött a fiú, és K. úrra vetette magát.

Egy dörrenés... a fiú ott feküdt a szőnyegen, s csodálkozó szemmel nézett valahova fölfelé. Szőke tincsei összeragadtak a vértől.

K. úr, úgy ültében megjegyezte:

— C-c-c, mondtam ugye, hogy veszélyesek az érzelmek. Pusztulásba kergetik az embert.

Majd felkelt, és odasétált a fiú teteméhez:

— Nem, barátom, nem oda fel, hanem oda le!

Azzal cipője hegyével megfordította a fiú testét. Majd megivott egy martinit, megsimogatta a bronzmedve vörhenyes szőrét, és feltárcsázta a rendőrséget.

Az újságban másnap ez állt:

»A köztisztelőben álló K. úr lakásába betört tegnap egy fiatalember, rátámadt a tulajdonosra, s így az kénytelen volt támadóját önvédelemből lelőni.«

— O —

K. úr aznap vadászni volt... az őzbak ott feküdt az avaron. K. úr megszólalt:

— Ez igen, kapitális példány.

És huncutkásan mosolygott.

KASZIBA ISTVÁN

INTOLERÁBILIS

*te tudod
azon szökések híve vagyok
miként azt csak
a mások érkezését megörökített
filmszalagok
visszafelé pörgetve képesek
mutatni
hűséggel*

*tudod
eddig faragott aprófáimból
kiégett szeméimből
hórihorgas villanyszámlámból
ennyi-annyi évemből*

elmém csalódottságát

*még abból hogy
hülye-nagy dolgokért
égettem magam hasztalan*

ÁLLÍTOM

*mottó: állítom én csak
tíz disznót
faltam fel
életemben*

*szokatlanul hatott rám
achilles esete
kit tudvalevő
medveagyvelővel
és oroszlánpecsenyével
tápláltak*

(ez is darvinizmus)

KÉZFOGÁSOK

LADISLAV KOVAČIĆ

ELVESZETT EMBEREK KÖZÖTT

A folyó, partjal közé szorítva, hirtelen jelent meg.

Van folyóm — gondolta. A levegőben valami csengett, mint az üveg, és puhán visszaverődött a fűzfák kérgéről. Horgászok ültek az iszapban. A folyóban nem volt hal. Arra gondolt, hogy bizonyára a táj miatt ülnek itt.

»Szomorú táj« — mondta hangosan. A levegőtől visszaverődött szavak szemrehányóan hangzottak. Valahol acél dübörgött.

A túlsó parton teherpályaudvar volt. A mozdonyvezető a mozdony tűszekrényét tisztította. A vízbe dobált átforrósodott darabok sziszegtek. A kipárolgás, mint a kén, sárgán sistergett.

Mint a citromhéj — gondolta. A vízen bőr- és húshulladékok úsztak, de gyorsan és csendben eltűntek. Az eseménytelen nap lassan múlt. A füstcsúfította házak nevettek a háta mögött. A rendetlenül szétdobált tetők fogakra emlékeztettek.

Anna, mint mindig, hirtelen fog megjönni — gondolta.

A folyó sodra beitta a hangokat. Elindult a parton. A munkások követ raktak ki az uszályokból a töltéshez.

Megfékezik a folyót — gondolta. A naptól beárnyékolt város, mint egy egészen véletlen villanás eltűnt. A folyó kanyarogva ott feküdt előtte. Az egyik kanyar mögött meglátta az oszlopokra épített házat. Ott állt a ház, ahol nem is sejtette.

A ház meglepetés — gondolta. Figyelmét összpontosítva továbbra is meglepetten nézett.

Álmos folyó, komor növényzet, sekély víz, oszlopokra épített ház — látta.

Tájkép — gondolta.

Lassan hozzászókkott az új képhez, és úgy érezte, hamarosan teljesen beleilleszkedik. Ezek a nyári változások valahonnan az összefüggéstelenségéből jöttek, és állandóan zavarba hozták.

A veréb hirtelen felrebbent, a levegő felszállt, és érezte, hogy az első meglepetés elmúlt.

»Van folyóm« — mondta és hozzátette: »Van hazám.«

Valahonnan bíborfényben hömpölygő fütty hangzott. Az iszapban felcsillant egy üvegdarab, de a csillogás eltűnt egy mindent átfogó fényhez csatlakozva.

»Napfény« — mondta magában.

Érezte, hogy ez nem magyarázat, de nem gondolkodott róla többet. Valaki lopakodott a parton a növényzet védelme alatt.

A nyár falakat alkot.

Azt mondta: »Ha Anna jön, akkor az váratlanul történik.«

Belépett a sekély vízbe, és megborzongott a víz és az iszap érintésétől. Elindult az oszlopokra épített ház felé. Érezte, hogy minden lépésnél a víz éle feljebb kúszik lába szárán. Már a térdéig ért. Hátránézve látta, amint nyomában a buborékok szétpattannak és széthúzódnak, mint a raj. Az oszlopok körül a víz egészen észrevétlenül csillogott. Apró, mindenfelől összegyűjtött napsugárdarabkák voltak benne.

A víz és a napfény a nyár alkotóeleme — gondolta.

»Akkor hát ez nyár« — mondta hirtelen.

Az oszlopokat világos, sárgás algák borították, amelyek életüket sötétben élték. A víz felett szitakötőket látott, amelyek helikopterre emlékeztették. A házat túl komornak találta a nagy fényességben, és visszatért a partra.

Anna keresni fog — jutott eszébe hirtelen.

Nem jött senki, a füzes pedig a lenyugvó nap színeiben pompázott. A tolatómozdony sísteregve engedte ki a párát, a levegőben ünnepi tónusok visszhangzottak. Valamilyen álomba vánszorogva, a folyó egy pillanatra fenyegetőnek látszott. Eszébe jutott az a ház, belenézett a napfénybe, de más változást nem érzelt. A város felett fehérre kipárolgást látott, amely fáradtan terjedt bizonytalan irányokba. Valamilyen előjelet keresett, amelyre támaszkodhatna. A felhők először lovat, majd autót rajzoltak, azután még valamilyen madarat, végül leányt.

Mindezt nézem, míg Annát várom — jutott eszébe ismét.

Anna nem jött. Megrebbent a felerősödött fénytől, és látta, amint a napsugár utat talált a szeméig a füzesen keresztül. A tejfehérségben Annát látta maga mellett.

Anna hirtelen megjelent — gondolta. Megörült, és változásokat keresett a tájban. A változás: ünnepélyesség és Anna aranyhaja.

A változás Anna — gondolta.

A nap a víz folyásával szembe távozott, és már majdnem a folyó felett volt. A folyó és a napfény, a nyár alkotóelemei, egy helyre távoznak — gondolta.

»A nyár elemei« — mondta hangosan.

»Hol?« — kérdezte Anna.

»A víz és a napfény a nyár alkotóelemei« — mondta.

»És a zöld növényzet« — mondta Anna.

»Tehát három alkotóelem« — mondta a fiú.

»Három« — helyeselt Anna, és a nap megállt.

»Ismét változás« — mondta.

Arra gondolt, hogy a folyó reggel óta már régen tovatűnt, és itt most egy másik folyó folyik, amely nem ismeri sem őt, sem a várost. Ezt nagy felfedezésnek találta. Az oszlopokra épített házra gondolt, és úgy érezte, hogy a nyár rengeteg olyan dolgot ismer, amelyet ő nem.

Az út előttük, mintha dacolna velük, rejtett tájakba vezetett.

A város kartávolságnyira vöröses, kék hátterű fényben úszott. A mohától zöldes falak az algákra emlékeztettek. A sok álmos mozdulat fárasztott és sokasodott. A meghatározatlan alakú árnyékok titokban lopakodtak.

»A világon az árnyak uralkodnak« — mondta határozatlanul.

Anna viszont eltűnt, és ettől megijedt. Az úton egy vigyorgó rongyos embert látott. Bolyongott a parton, Annát kereste. A folyó titokzatos és zöld volt. Ismét az algák jutottak eszébe, amelyekről az Iskóban tanult.

Az este nem találta Annát. Leült egy ládára, amely összerogyott. Valaki rejtőzködve nevetett.

Minden csalás — gondolta a fiú.

A rongyos ember kárörvendő nevetése, akár a nedvesség, behúzódtott a puha levegőbe.

Az árnyak legyőzték a várost, és az éjszaka meggyújtotta lámpásait. A víz a villanyégők fényében folyt tova. Valahol összeütköztek a vagonok, a levegő megtelt a fémfelületek csikorgásával és zavaros, egészen új hangokkal.

Elkergette a rongyost, de Anna nem volt sehol.

Egy csavargókkal teli uszályon bújt keresztül. A folyó egyenletes morajlással folyt, a levegő pedig minden oldalról összepréselve maradt.

»Meg akart ölni« — kiabálta valaki a sötétből.

Mindannyian ijedten szétfutottak. Az uszály süllyedni kezdett, a víz olyan volt, mint a kovász, alig bírta kihúzni a kezét. Minden rozsdás meg sárga volt, és ez újabb zavart keltett.

Annát csak álmában lelte meg, de ez nem volt számára megkönnyebbülés.

Az ébredések nyáron gyakoriak és villámgyorsak voltak.

A falakra sok folyót rajzolt, amelyek körülzárták partjaikkal.

A tévéantennán megpillantott egy verebet, kissé távolabb még egyet. Kapcsolatot keresett, és megtalálta a szóban: madár. Egyszerűnek látszott, de a szó túlságosan elvontnak tűnt. Másik értelmet keresett benne, de semmi egyébbet nem talált.

Ez mégiscsak valamilyen kapcsolat — gondolta.

Megszokta, hogy a dolgok összefüggéstelenül jelentkeznek, és ez felbátorította. Tekintetét a magasban nem korlátozta semmi, ezért fölénnyesen érezte magát egy kicsit.

A verebek azonban elrepültek, és a titokzatos kapcsolat is hirtelen eltűnt. A város ismét tele volt rejtélyekkel.

A madár alacsonyan átrepülte a folyót, a rovarok felzűmmögtek, a levegő pedig megdöbbszent a kérdő tekintetektől. A vízből elázott fa illata

éreződött. A folyó valahonnan szurkot és nádszálakat hozott. A homok fájdalmasan elfehéredett. Meglátta az embert. Azt, hogy távolodott-e vagy közeledett, nem tudta meghatározni, mert messze volt, és a fehérség is zavarta.

A ház ott állt oszlopain, és leküzdhetetlenül vonzotta. Lefeküdt a zöld mögé, és szemlélni kezdte.

A levegő ünnepélyesen várakozott. A fiú alakokat rajzolt a homokba. Az ablakon túl, a falon poros képet látott. Meglátta a lyukat a tetőn. Huzat — gondolta.

A szó üresen hangzott, ezért hozzátette: rés a huzat számára.

De ezzel sem változott semmi.

A háta mögött valami mocorgott, felrepült egy gerlice. Az árnyak játéka a falon olyan volt, mint egy némafilm. Csúszómászó mászott az oszlopon, és visszaesett, a vízbe.

Ez a kép a tegnapi emlékeztette. Elégedett volt, hogy így van. Meglátott még egy lyukat, és azt mondta: »A ház beázik.«

A levegő szárazon felzúgott, és meglebbentett valamilyen füttyöt. Az uszály dohogva elúszott. Néhány hullám jött, de gyorsan megnyugodott minden. Arra gondolt, mennyi titokzatos hang van a nyárban.

Emberek mentek el mellette, de nem vették észre. Valami olyat mondtak, hogy vityilló, és továbbálltak.

A ház mindjobban tetszett neki. Így elhagyatva, különösen érdekesnek találta. Egyre több rejtélyt talált, amelyek körülölelték. Maga a ház olyan volt, mint a legnagyobb rejtély az összes homályos jelek között. A falakra sok nevet írtak. El akarta olvasni őket. A levegőbe fénynyaláb hasított és megállapodott a tetőn. A folyót nem érdekelték a körülötte történő események, unottan folytatta úrtját. A ház napfényes mosolyával csalogatta, ő pedig közeledett hozzá.

A ház hívogat — gondolta.

Egészen hirtelen lépett hozzá, úgyhogy egy pillanatra minden csodálkozott. A levegőben helyeslés moraja hallatszott, ez felbátorította.

A napon szétmállott deszkák nyikorogtak, és ez a hang úgy függött a levegőben, mint a szétdobált fűtők. A teraszon nád volt és sárral teli fazekak. Az ember intett az útról és tovább indult. Ez egy pillanatra megzavarta.

Az ablakon keresztül a száraz nádat és Annát látta.

Mértani alakzatú árnyékok között aludt. Minden szükséges szilárd-ságot kapott. Érezte, hogy ez tulajdonképpen a szoba értelme. Meglátta a két lyukat, és azt gondolta:

A háznak szeme van.

Elégedett volt, és mámoros a langyos levegőtől. Mindez sejtelmes puhaságról árulkodott, amely letompítja a hangokat. Most először érezte a nyár varázsát.

»Anna mindig hirtelen jelenik meg« — mondta elragadtatva. Mondott még valami érthetlent, és a nap megváltozva futásnak eredt.

Gönczi Sára fordítása

ELÍTÉLTEK DALAI

1.

Biceg a nap
Öregapámra
(Isten nyugosztalja)
Hagyom a csendet
Elhagyom
(Mint bátorsága az elítéltet)
Azt a kereszttel átdöfött
Földdarabot
Amely némaságba süppedt
Míg minden fa vonz
A szomjúság
Sehogy sem csitul
Míg minden fa
Levizelt kérget sejt
Az utca bordáit
Súlyos léptekkel bezúgom
És azt a kereszttel átdöfött
Földdarabot
A némaságba zuhanat
(Mint bátorsága az elítéltet)
Poharak ízületeit tördelve
Elhagyom

2.

A szívárványhártyában
Az éj patái dübörögtek
Az éj fülével mocorgott
A lámpásszemű
Asszonyok tekintetében
És lángok között
Megellette a gondot

3.

Örületesen jönnek a felhők
Értem
Vicsorogj pofázó csürhe
Teljesen hidegen hagy
Rejtőzik a sárga alkonyat
Örületesen közelednek a felhők

Nem vagyok a pásztoruk
Vicsorogjatok szelíd testvérek
Elrejt a sárga alkonyat

4.

Kimarta ajkam
A düh az éjjel
Vérzik
Vérben forgó szemem is
Meglöcsöltam
Azzal s ott ahol mérlik
Vérző seb vagyok
Látják a hajnalok
Erőm fogytán de odavetnek
A reggelnek

5.

Senki sem kérdi
Ki vagy
Mint a romok
Hallgatnak a városok
Az emberek elmennek
Hogy idő múltával
Visszatérjenek
Senki sem kérdi
Ki vagy
A városok maradnak
Mindig ugyanazok
Egy-két tető ide vagy oda
Nem számít soha

6.

Az ajtó
Amikor elhagyta a házat
Utolszor nézte
Utolszor látta
A hátát és a vállát
Amikor elhagyta a házat
Mintha tudta volna
Hogy vissza nem tér soha
Az ajtó nyitva maradt

ÉGTÁJ

DIETRICH GYULA

A SZABADKAI NYOMDAIPARI DOLGOZÓK MUNKÁSMOZGALMI KRÓNIKÁJA

Vajdaságban az első nyomda aránylag későn létesült. Csak száz évvel a törökök elfűzése után, a XVIII. század végén kezdte meg működését Újvidéken. A múlt század második és századunk első felében Szabadka környéke főleg mint gabonatermő, állattenyésztő és boráról híres vidék ismert, csupán néhány szakma és a kereskedelme fejlett.

1844. március 7-én BITTERMANN Károly I. Ferdinánd császár aláírásával nyomdaalapítási engedélyt kapott Szabadkán. A történelmi adatok azt mutatják, hogy Szabadkán a nyomdászat az ipar többi ágával (malom-, bőr- és textiliparral stb.) egyidejűleg jelentkezik.

Az 1867. esztendő fordulópont volt a szabadkai nyomdászat történetében: kevesebbet kellett várni a nyomdaalapítási engedélyre, így egyre több nyomda nyílt. Ez azt jelentette, hogy a szabadkai nyomdaipar nemcsak hozzájárult a körlet általános ipari fejlődéséhez a legrégibb időktől kezdve, hanem később is, de még ma is az ipar fejlesztésének egyik alappillére.

1890.

A chicagói általános munkássztrájk 1886. május 1-én tört ki. 1890-ben ezt a napot a munka nemzetközi ünnepévé nyilvánították. Ebben az évben a szabadkai nyomdászok 16 főnyi csoportja felvonulást szervezett. Jelvényeiken ez a felirat állt: »Mindannyian egyért — egy mindannyiért!« A felvonulók követelték, hogy a 14 órás napi munkaidőt csökkentsék 8 órára, és szüntessék be a vasárnapi munkát.

A munkások menetét a lovas rendőrség oszlatta fel. Ez a 16 munkás ünnepelte meg vidékükön először a munka ünnepét, a hatóság szigorú tilalma ellenére. A feloszlátott csoport Palicson újra találkozott, tagjai feltűzték jelvényüket, és csendben tüntettek. Ezen a napon Palicson és a sétaterdőben a szokottnál több kiránduló volt.

Rossz életkörülményeik miatt a grafikusok a következő és az 1899. évben is sztrájkoltak.*

* Milyenek voltak a múlt század végén a viszonyok városunkban a nyomdatulajdonosok és nyomdászok között? Az alábbiakban kivonatokat közlünk egy nyomdász panaszából, amely a SZABADSÁG című hetilap 1888. június 10-i számában jelent meg.

A nyomdászat az utóbbi 20 év alatt országszerte szépen felvirágozott, s néhány év óta Szabadkán is sokat haladtunk e téren. Amint azonban baj mindenütt esik, úgy megesik az a nyomdászok között is, s ha aztán feljajdul a sértett a bánatalom miatt, nem is csodálkozhatunk.

A cikkíró fűlhozza, itt is komiszul fizetnek, hogy kevés az egyleti tag, 2–3 elemi iskolát végezett fiúkat vesznek föl tanoncoknak stb. Így pl. a Schlesinger-féle nyomdában az első szedő 7, a többi pedig 4 frtot kap hetenként.

Ebben az évben hivatalosan is megalakult a KÖNYVNYOMDÁSZOK ÉS BETŰÖNTŐK SZAKEGYESÜLETÉ-nek szabadkai csoportja, amely a mai JNH út 22. szám alatti házban székel. Első elnöke REICH Lápót (1908-tól pedig a kiváló nyomdász HORVÁTH Bálint) volt; vezetőségi tagok BABA Imre, STRUBEL István és MOLNÁR József. Molnár József a békéltető bizottság képviselője és munkaközvetítő később pénztáros volt. Hatásköre városunkra és a környező bácskai városokra terjedt ki.

Ezekben az években DONNER Kornél, 1914-től pedig REITTER Ferenc volt a szabadkai nyomdák iparfelügyelője. Donner és Reitter képviselték a nyomdászok érdekeit; ha valamelyik nyomda helyisége egészségtelen, vagy annak berendezése olyan volt, mely az ott dolgozó testi épségét veszélyeztette, haladéktalanul jelentették az illetékes kerületi iparfelügyelőségnek.

A Magyar Szociáldemokrata Párt megalakulásáig, tehát a hetvenes évekig, a munkásegyletek aránylag gyors ütemben alakulnak. Alapelveik a kölcsönös megsegítés szociális biztosítás formájában (munkanélküliség, betegség vagy halál esetén). A szabadkai nyomdászok már 1900-ban kisebb csoportba tömörültek; grafikusainkra nagy hatást tett budapesti szaktársaik politikai sztrájkja.

1906-ban a szabadkai nyomdákban napi kilenc órát dolgoztak, de 1910-re előírányozták a nyolcórás munkanap bevezetését. Természetesen kivétel is volt. 1914-ben a Lipsitz—Lampel nyomdában napi tizenegy, a Szent Antal egyházi nyomdában viszont tízórát dolgoztak az alkalmazottak. Munkaerő tekintetében 1910-ben még kevés szakképzett munkás volt, mindössze tízen-húszan lehettek.

A fizetéseket külön szabályzat határozta meg: I. osztály — heti 30 korona, II. osztály — 28 korona, III. osztály — 26 korona, IV. osztály 24 korona. A szabadkai bérszabályzat a II. osztályba volt besorolva. A legjobb fizetést a Fischer—Krausz nyomdában adták, ahol a tördelő átlagfizetése 37, a gépmesteré viszont heti 38 (a Hungáriában 31, illetve 36) korona volt. A

„Tízen vagyunk Szabadkán, kik közül csak magam vagyok egyleti tag. Mint látható, itt is csak a »komisz fizetés« az oka, hogy így állunk, mert miből fizessék az egyleti járulékot, ha fizetésük majdnem kevés az ellátásra. E nyomdában a külön-órákat is furcsán díjazák: ha egész héten minden nap éjfélig dolgoznak, azaz csinálnak 25–30 különórát, kapnak ugyanannyi krajcárt vagy sokszor még annyit sem; ezenkívül a vásár- és ünneppapok délelőttjén is kötelesek dolgozni.

De hát jól van ez így? A munkaadót okozni nem lehet, hanem a munkásokat, mondják talán szaktársaim. Nem úgy van ez itt, mert az említett főnök — ámbár tanult nyomdász — éppen olyan, mint személyzete. Nem kíván tiszta, jó, fizlése munkát, csakhogy minél több és minél előbb készüljön, nem törődve azzal, ha visszaadóják is munkáit, melyeket potom áron vállal el. Így pl. 500 színlapot 3, 100 gyászjelentést 2 frtért készít, miből személyzetét természetesen nem fizetheti jobban, mint ahogy fizeti. S személyzete is olyan, aminő a fizetés, se főnökük, se ők nem törődnek a munkával.

Megszokott dolog ott a »temetés« (kihagyás), éppúgy, mint a »lakodalom« (duplaszedés), hemzseg a hiba minden nyomtatványon, mert amint kiszednek valamit, úgy olvasatlanul beemelik a gépbe, a gépmester bezárja és minden igazítás nélkül ki is nyomja. Megjegyzendő, hogy a gépmester magától tanult, s így nem is tud a géppel bánni.

Megesett a télen egy színlapon, hogy nagy betűkkel akarták kiemelni egy akkor föllépő vendég nevét és a betűk összeolvadtak, de szerencsére, mert legalább nem lehetett a falon elolvadni e szép szedést: »X. Y. úr föllépte, mint vendég úr«, e helyett: »X. Y. úr föllépte, mint vendég«. Es a hiba rakáson volt. Tele kevert betűkkel, — ez különben minden nyomtatványunknál így van — mi nem csoda, mert 3–4 féle betűt helyeztek egy szekrénybe. Pl. egy kenyérfírás (folyó betűk) ugyanolyan címírásokkal van együtt.

A főnök, ennek neje és a munkások egymás közti viszonya is igen érdekes. A télen történt ugyanis, hogy az asszony takarékossgából nem fűtetett a nyomdában, amiért a munkások zsebrevert kézzel le- és föl sétáltak. Ezért a főnök a főnöknet, ez pedig a gépmestert ütő arcon. A gépmesterrel különben — rokon lévén — mindent szabad.

Más alkalommal az asszony az első szedőt »szemtelennek« nevezte, mert ez valahogy fához jutott és befűtött, utóbbi nem hallgatván el e figyelő szót, »piszkos szájú asszony«-nak titulálta, amiért rögtön, a 14 napi felmondás kifizetése nélkül ki kellett lépnie. Az eset az iparhatóság elé került, s a szedő megnyerte keresetét, erre az asszony becsületértésért emelt panaszt, de elutasították.

Van még másik két nyomda Szabadkán, amelyekben a viszonyok bár kedvezőbbek, mégsem kielégítők.»

hét működő nyomda közül a legkevesebbet a Lipsitz-Lampel cég fizetett, ahol a betűszedő heti 16 koronát kapott. A napilapokat készítő szedőknek heti 4 korona pótlék járt. 1906-ban növelték a fizetéseket, 1910-ben pedig megvonták a napilapok tördelítől a 4 korona ráadást. Egy 1904—1913-as kimutatás szerint a vidéken — így Szabadkán is — dolgozó nyomdaipari alkalmazottak 20—30%-kal kevesebb fizetést kaptak, mint budapesti társaik.

1914.

Bár a háború folyamán a nyomdák nem szüntek meg működni, a nyomdászok szakszervezete érezhetően meggyengült. Ennek egyik oka az volt, hogy a tagság nagy részét a frontra vitték. A munkások érdekeit ebben az időben a munkástanács védte, melynek élén KALMÁR Jenő, az egyik legismertebb munkásvezető állt.

1920.

Február 1—3-a között tartották meg Szarajevóban a grafikusok egyesületének kongresszusát, melyen helybeli, belgrádi, spliti és vajdasági küldöttségek voltak jelen. Az újjászervezett Nyomdaipari Dolgozók Szövetsége már március 1—3-a között aláírta azt a tarifaszabályzatot, melyet elsőnek a szarajevói körzetben alkalmaztak. Ki kell hangsúlyozni, hogy ez a szabályzat világviszonylatban is egyike volt a legjobbaknak.

A munkásság ereje eszmeti felkészültségében mutatkozott meg. Szabadkán ebben az időben 4000 szervezett munkás volt. A mozgalomnak lendületet ad az Októberi forradalom is, ezért mind többen lépnek soraiba. Már a márciusi sztrájkban 10 000 munkás vett részt. A szabadkai munkások eddigi legnagyobb tömeggyűlését az Október 10. téren, a volt Kakas iskola előtt tartották meg ezzel a jelszóval: »Harc az éhinség és drágaság ellen!«.

Szeptember 13-án a szabadkai grafikusok egynapos tüntetést, sztrájkot tartottak. Követeléseiik sikerrel jártak és a következő eredményt hozták: az újságokon dolgozó betűszedők és gépmesterek heti fizetése 800 korona. A többi dolgozó heti fizetését átlag 200 koronával emelték, kivéve azokat, akiknek fizetése már korábban is meghaladta az 1000 koronát. A segédszemélyzet béremelése heti 80 korona volt. A tüntetésben való részvételért a munkásokat sem elbocsájtani, sem fizetésükből levonni nem lehetett. November 18-án újból sztrájkba léptek: követelték béreik emelését. Két nap múlva a nyomdatulajdonosok 12%-kal növelték a fizetéseket.

December 6-án, 7-én és 8-án alakult meg Zágrábban a JUGOSZLÁV NYOMDAIPARI MUNKÁSOK ÉS MUNKÁSNÖK SZÖVETSÉGE (SGRJ). A szövetség működése az egész ország területére kihatott; székhelye Zágráb. Az ország területén több alosztálya volt. A nagyobb városok — köztük Szabadka is — nyomdaipari központok lettek.

1923.

Ekkor ünnepelték meg első ízben május 1-ét, miután a világháború befejeződött. A nyomdákból a munka részben leállt. Azon a munkásgyűlésen, melyet békésen tartottak meg 1000 jelenlevő részvételével, a nyomdaipari dolgozók is ott voltak.

A következő évben sikeresebben szervezték meg a munka ünnepét, mert a gyárak nagy része városzerte leállt. A megmozdulásban elsősorban fémipari dolgozók, nyomdászok, szabók és bőripari dolgozók jeleskedtek. A sétaerdőben megrendezett gyűlésen 2500 munkás vett részt.

SZABÓ FERENC (1899—1924)

Szüleit még gyermekkorában elvesztette, ezért nővére nevelte fel. Az elemi iskola elvégzése után a Fischer—Krausz nyomdában négy évig betűszedőnek tanult. A szakma kitanulása után, de már koráb-

ban is minden felmerülő nehézség ellenére magánúton tanult, míg 1917-ben a kereskedelmi iskolában leérettségizett. Ezután a budapesti kereskedelmi akadémiára iratkozott be, oda járt vizsgázni, míg tanulmányait félbe nem kellett szakítania.

Bár fiatal volt, egyike volt a legtehetségesebbeknek a szabadkai alosztályban közvetlenül az első világháború után. Minden bizottság munkájában részt vett. A munkásmozgalom hű harcosa volt, akinek véleményét a bizottságok munkájában mindig méltányolták. Nyíltsága miatt mindenki bizalmát élvezte.

1928.

Ezen a május 1-én a Lifka filmszínházban megtartott gyűlésre 3000 munkás ment el. Sokan kívülrékedtek, mert a helyiség szűknek bizonyult. A munkásdalárda harci dalokat adott elő. Városunk nyomdászai nemcsak rőpiratok, plakátok és jelentések kinyomtatásával, hanem aktív részvételükkel is hozzájárultak a találkozó sikeréhez. Az összejövetelt Jovan STOJANOVIĆ, a Vasúti Nyomda betűszedője nyitotta meg. Nyolcan kértek szót: két nő, egy ifjúmunkás és négy nyomdász. A nyomdászok nevében később Ernest KUN, Draga STEFANOVIĆ és ROTTER Mihály tartott beszédet. A beszámolókat az egybegyűlték lelkesedéssel hagyták jóvá és tapssal köszöntötték. Végül ismét a munkásdalárda lépett fel.

Délután sportversenyt tartottak. A szabadkai dolgozók vágya teljesült, mert együtt, közösen ünnepelték meg május 1-ét, saját ünnepüket.

A munkásság helyzete súlyos volt, ebben az időben egyik sztrájk a másikat érte. Közös tüntetéseken, megmozdulásokban a nyomdászok is részt vettek. Az államhatalom nem tudta megállítani a munkások közös akcióit. Bár a munkásösszejöveteleket tiltották, nem akadályozhatták meg létrejöttüket. 1920-ban, 1924-ben, 1927-ben, 1928-ban és 1936-ban volt a legnagyobb méretű tiltakozás a munkanélküliség és a terror ellen.

A szabadkai nyomdászok 1928-as szervezkedéséről a következő adataink vannak: a Jugoszláv Nyomdaipari Munkások és Munkásnők Szövetségének (SGRJ) szabadkai alosztálya a Tolsztoj utca 18. alatti munkásotthonban működött körülbelül 240 taggal, IKOTITS Péter elnök vezetésével. E semleges szakszervezet célja: »tagjai erkölcsi jogainak és anyagi érdekeinek megvédelme, melyet közös tarifaszervezésekkel segítenek elő. A grafikusok nemzetközi szakinternacionálja által hozzájárul a szakmabeli problémák és a mozgalommal kapcsolatos kérdések megoldásához.«

A két háború között a nyomdászok szakszervezeti alosztálya volt a legjobban megszervezett csoport. Politikai tekintélyt szerzett, a forradalmi és a reformista szakszervezetek között állt.

1929.

A munkásság egysége és összetartása a január 6-i diktatúra után jutott leginkább kifejezésre. Ebben az időben egyes szakszervezeteket betiltottak, mert a munkásmozgalmat a hatóság most már törvénnyel is szigorúan tiltotta.

A dolgozók előadásokon, táncrendezvényeken és sporttalálkozókon jöttek össze, melyeket a természetbarátok egyesülete, a munkásdalárda és a RADNICKI Sportklub szervezett. A nyomdászok által rendezett műsorokba már a fiatal grafikusok csoportját is bevonták. A szabadkai nyomdászok a szakszervezeten kívül a munkás sportegyesületnek is tagjai voltak és részt vettek a munkásdalárda munkájában is (TOSENBERGER Lujza — kiváló szólóénekes és mások). Azonkívül eszperantó nyelvet tanultak, zenekarokban játszottak és nagy természetbarátok is voltak.

Az összetartás és a nagy egyetértés következtében a mozgalom politikai jellegét titokban tarthatták. A munkásmozgalom az ipari válság idején sem stagnált, de később sem. Ahogy a független szakszervezetek mun-

káját a hatóság tiltotta, úgy erősödött az **EGYESÍTETT MUNKÁSSZAK-SZERVEZETEK SZÖVETSÉGE (URSSJ)**, melynek már 1935—1936 között 462-ről 2956-ra emelkedett szabadkai tagjainak száma. Sajnos, a szabadkai nyomdászok nem voltak tagjai ennek a haladó szakszervezetnek.

A **GRAFIKAI KIALLÍTÁS** egyike volt a szabadkai nyomdászok legnagyobb és legjelentősebb rendezvényeinek a harmincas években. Három akkori vajdasági alosztály közös megbeszélése alapján hozták létre ezt az utazó-mozgó tárlatot. A bemutatott anyag híven tükrözte az itteni nyomdaipar fejlettségét. A szabadkaiak kb. 150 munkát tettek közszemlére, melyek között több plakát és könyv volt. A kiállítást sokan tekintették meg.

1930.

A nyomdászszakosztály vezetősége a diktatúra és a Tolsztoj utcai munkásotthon bezárása után arra törekedett, hogy vegyen tagjainak egy otthon. Mert a nyomdászok önállóan akartak fejlődni. Július 13-án, a grafikusok napján, megnyílt a »**GUTENBERG-OTTHON**«,* a nyomdászok otthona a mai József Attila utca 19. szám alatt.

Az anyagiakat a szervezet tagságának illetékéből és önkéntes adományokból teremtették elő. Az otthon megnyitása után a szervezet munkája erőteljesebb lett; a szabadkai nyomdászok mind nagyobb megtisztelést vívtak ki maguknak városzszerte.

TAMALITS JÁNOS (1876—1934)

A nyomdászotthonban 1931-ben, a Gutenberg-napok alkalmával a jubiláló Tamalits János 40 évi megszakítás nélküli munkásságának elismerése jeléül emlékklevelet kapott. Tamalits a mesterséget Bittermann Józsefnél tanulta ki, később a Fischer—Krausz, Braun Adolf, Minerva és a Vasúti Nyomdában dolgozott, ahonnan nyugdíjazták. Aktív nyomdász volt, egyike a Hungária nyomda megalapítóinak. Feltehetőleg, hogy ő is részt vett az 1890-es május 1-i tüntetésen.

1932.

Egy ebben az évben történt esemény felhívta az egész közvélemény figyelmét. A **MINERVA** nyomdában a Fenyves család részvénytársaságának tulajdonosai augusztus 29-én kizártak 44 szervezett munkást a tarifaszabályzat miatt: 34 nyomdászt, 6 kirakólanyt és 4 segédmunkást. A munkaadók és a Jugoszláv Nyomdaipari Munkások és Munkásnők Szövetsége által aláírt bérszabályzat június 30-án megszűnt érvényben lenni. A munkaadók célja a bérek csökkentése volt, a szakszervezet pedig helytelen álláspontra helyezkedett, amiért országsszerte kizárások, »aussperung«-ok történtek.

A szabadkai kizárást a többi nyomdatulajdonos szolidaritása, néhány munkás sztrájktréése és a környékbeli szervezetlen munkások elhelyezkedése

* A ma is létező három szabadkai nyomda társadalmi-politikai élete 1958-ig ebben az otthonban folyt, mikor a szakbizottságban nemzedékesre történt (a bizottság volt megbízva a szervezéssel). Előtte minden évben megtartották a hagyományos júliusi Gutenberg-napokat. Ismert szakemberek tartottak előadásokat. A fiatal erőnek köszönve, a kulturális élet is mozgalmas volt.

Ma, mikor a nyomdászoknak meg lenne minden munkafeltételük az otthonban, több mint tíz éve stagnál a tevékenység, a nyomdák közötti társadalmi-politikai együttműködés pedig kritikán aluli. Az otthon berendezése elhanyagolt, a közösség vagyona napról napra megy tönkre. A társadalmi-politikai szervezeteknek a régi tevékenység mintájára kellene újjászerveznük az aktivitást.

1970-ben volt az otthon fennállásának 40. évfordulója. Sajnos a nyomdászok továbbra is passzívan viselkednek iránta. A jubileumot meg sem ünnepelték, a hagyomány nem folytatódott. Csak a régi tevékenység szép emlékei maradtak meg, az otthon pedig így a múlt szimbóluma és a szabadkai nyomdaipari dolgozók passzivitásának emlékműve lett.

segítette elő. A sztrájk törökkel az elbocsájtott munkások többször összetűztek, fizikai leszámolásra is sor került. A szakszervezet természetesen sztrájksegélyt nyújtott a munka nélkül maradtaknak.

Szövetségi szinten a szakszervezet harcossal alappal rendelkezett, ezt felhasználva indult meg a Jugoszláviai Magyar Újság című napilap ugyanez év december 31-én. A lap megjelenítésének a célja az volt, hogy felbomlassza a Minerva részvénytársaságot, amely abban az időben a Napló című napilap kiadója volt. Válasz volt ez arra, hogy a részvénytársaság 44 munkást kizárt a nyomdából. Bár az új napilap megjelenését anyagi nehézségek nem akadályozták, a hatóság három év múlva betiltotta.

1935.

A maribori fogházban megölték Đuro MITROVIĆ könyvkötőt, aki sokáig Szabadkán működött mint kiemelkedő pártvezető.

ĐURO DIMITROVIĆ Zomborban élt, 1930 táján került Szabadkára, ahol a Vasúti Nyomdában helyezkedett el. Már akkor párttag volt, 1931-ben pedig a pártszervezet titkára lett. Az Észak-Bácska helységekben működő pártszervezetek felújításával bízták meg.

Az 1931-es röpiratterjesztés után Ausztriába emigrált. A JKP Központi Bizottsága a Szovjetunióba küldte, s ott 1935-ig továbbképzésen vett részt. Később Zágrábba került, ahol kimagasló pártszervező lett. Munkájának sikereihez hozzájárult az is, hogy az országszerte működő pártszervezetekkel jó kapcsolata volt, így Szabadkával is. Az év folyamán leleplezték, bezárták, a börtönben pedig kivégezték.

1940.

A Nyomdászok Szövetsége (SGRJ) évente egyszer megjelentette a GRAFIKAI ALMANACHOT. Egy akkori statisztikai kimutatás szerint csak két szabadkai nyomda tartotta magát a tarifaszabályzathoz: a Vasúti és a Városi Nyomda. Az adatok, és az a tény, hogy sok volt az elbocsátott munkás, jól érzékeltetik, milyen lehetett akkortájt az általános helyzet Szabadkán. Főleg betűszedőkből volt sok munkanélküli, a gépesítés mind nagyobb méreteket öltött.

Bácska megszállása után megszervezték az antifasiszta ellenállási mozgalmat. A mozgalomban, melyet a Jugoszláv Kommunista Párt és a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség vezetett, nyomdaipari munkások is részt vettek, a feladatok elvégzésében nagy szerepe volt SIMOKOVITS Rókusnak és GOTESMAN (GAJDOS) Tibornak. A kommunisták és az ifjúkommunisták felhívására, 1941-ben a nyomdászotthonban egy fiatal grafikusokból álló csoport fegyveres ellenállási harcra készült.

1941 végén a megszállók felgöngyölítették az illegális pártszervezeteket, a tagságot pedig őrizetbe vették. Még ez év november 18-án a kegyetlen kínzások betetőzéséeként nyilvánosan felakasztottak 14 elvtársat, köztük SIMOKOVITS Rókus könyvkötőt. A többi antifasiszta harcost sok évi fogházra ítélték.

SIMOKOVITS RÓKUS 1905-ben született Kishegyesen. Elvégezte az elemi öt osztályát, majd kitanult könyvkötőnek. Korán vallott marxista nézeteket, a húszas években már bekapcsolódott a munkásmozgalomba. Külön érdeme van a Híd című folyóirat megindításában.

1940—41 között pártanyag sokszorosításán dolgozott. 1941 januárjában letartóztatták, de nem ítélték el. A börtönből közvetlenül az ország megszállása előtt szabadult ki, hogy haláláig az antifasiszta harc egyik legjelesebb támogatója és aktív résztvevője legyen.

A szabadkai nyomdászok továbbra is a József Attila utcai nyomdászotthonban működtek. A hatóság 1943-as összeírása szerint a Könyvnyomdai Munkások Szakszervezete szabadkai körletének 62, a nyomdászegyesületnek a városban viszont 65 tagja volt.

Szabadka 1944. október 10-én szabadult fel. A felszabadító és munkásmozgalom harcosa még ez előtt elesett vagy elhurcolták. Nem érthették meg a szabadságot, melyért életüket áldozták. A népfelszabadító harcban 700 szabadkai lakos esett el, köztük mintegy húsz grafikus. A háborúban megölték CSIZMÁR Vilmost, az alosztály titkárát, valamint KUDLIK Sándort, Bogdan VIJATOV, Salih DERVIŠEVIĆ, Slavko KURBANOVIĆ és Solomon PINTO nyomdászokat és másokat.

FORRÁSMUNKÁK

SZABADSÁG c. hetilap, 1888. június 10.

Novitzky N. László: EGYESÜLT ERŐVEL. Budapest, 1914.

Malusev Sándor: SZABADKA SZAB. KIR. VÁROS CZÍM - ÉS LAKJEGYZÉKE. Szabadka, 1906.

Lerner Dezső: NYOMDÁSZÉVKÖNYV ÉS ÚTIKALAUZ (több évfolyam). Budapest, Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesületének kiadása.

I. SLOBODNI KONGRES SAVEZA RADNIKA I NAMEŠTENIKA GRAFIČKE INDUSTRIJE. BEOGRAD, 1946.

Több szerzőtől: SUBOTICA 1944—1964 (SSRNS)

Zenékívül a nyomdaipari értékgyűjteményből és a következő lapokban megjelent cikkekből merítettem adatokat: Grafički radnik, Grafička revija, Grafički rad, Grafička smotra, Grafički almanah (1939 és 1940), Magyar Grafika, Štampa i papir, Typographia.

SZEMPONT

Dr. LICHT ANTAL

A VEGYI ÉS BIOLÓGIAI HÁBORÚ VESZEDELME

Hetvenhárom ország csatlakozásával 1972. április 10-én Washingtonban, Moszkvában és Londonban aláírták a bakteriológiai és vegyi harcanyagok gyártásának és tárolásának betiltásáról szóló egyezményt. Hogy milyen veszedelmes fegyverekről van szó, az elmúlt napok igazolják: hazánkban egyetlen ember véletlenszerű fertőzöttsége nemzetközi méretű védőintézkedéseket tett szükségessé. Könnyű elképzelni, milyen iszonyatos következményekkel járna tehát, ha valahol bakteriológiai fegyvereket vetnének be a harcba. Reméljük, a nemzetközi szerződés megkötése e tekintetben fordulópontot jelent a történelemben. A lezárt fejezetet azonban érdemes legalább vázlatosan áttekinteni.

1948. június 5-én, az Egyesült Nemzetek közgyűlésének harmadik ülészakán Trygve Lie főtitkár a következő szavakkal ecsetelte a vegyi és biológiai fegyverkezés veszedelmeit:

»Az atomenergia-termelés ellenőrzéséről és az atomfegyverek szörnyű erejéről folytatott végtelenbe nyúló vitáink elvonták figyelmünket a bakteriológiai és a vegyi harcanyagok fejlődésétől. Bármilyen borzalmas is az atomfegyver, főként ezek fölött nem okvetlenül döntő jelentőségű. Egyes ilyen szerek potenciálisan minden bizonnyal épp olyan veszedelmesek az emberiségre nézve, mint az atomfegyverek, és mégis: az Egyesült Nemzetek egyetlen tagállama sem adott még soha semmilyen javaslatot előállításuk betiltására vagy ellenőrzésére, sőt még csak nem is tanulmányoztuk közelebbről ezt a problémát. Pedig aligha túlzott a feltételezés, hogy időközben, akár csak az atombombák esetében, egyre nagyobbra nőnek a tartalékok, és újabbnál újabb találmányok teszik őket még pusztítóbbá. Ettől az Egyesült Nemzetek tagjait, a nagyhatalmakat is ide érte, csupán az az ünnepeyes nyilatkozat tiltja el, amelyet nem egészen két évvel ezelőtt, a közgyűlés első ülésén adtak, s amelynek értelmében mindenütt meg kellene semmisíteni e tömegpusztító szereket, korlátozni kellene a harcanyagok gyártását, és döntő fontosságú intézkedésként hatékony nemzetközi ellenőrzést kellene bevezetni, ami gyakorlati és tényleges védelmet nyújtana e kötelezettség megszegői ellen.«

Sajnos, a főtitkár reményei akkor sem váltak be. És nem sikerült egységre jutni további tizenöt nemzetközi értekezleten sem.

Huszonegy évvel később, 1969-ben, az Egyesült Nemzetek közgyűlésének 24. ülészakán U Thant főtitkár is fölvetette ezt a kérdést. Szakértői elemzések alapján egy esetleges vegyi és bakteriológiai háború következményeire is részletesen rámutatott. Beszédében mindenekelőtt az egy évvel korábban elhangzott megállapításokra és határozatokra emlékeztette a közgyűlés résztvevőit. A szervezet munkájáról szóló jelentésében akkor a következőket mondotta:

»Jóllehet a nukleáris fegyverkezés korlátozása terén előrehaladás tapasztalható, van a lefegyverzésnek egy olyan területe is, amelyre, véleményem szerint, az utóbbi években kevés figyelmet fordítunk. A vegyi és biológiai harcanyagokról van szó, melyeknek romboló ereje szintén óriási. Bizonyos szempontokból ezek az iszonyatos tömegpusztító szerek a nukleáris fegyvereknél is veszedelmesebbek, mivel gyártásukhoz nincs szükség olyan óriási pénzeszközökre, olyan tudományos intézetekre és káderekre, mint az atomfegyverek esetében. Ilyen harcanyagokat minden ország előállíthat, mert termelésük olcsó, gyors és titokban végezhető, laboratóriumokban vagy kisebb gyárakban. Ez a tény még bonyodalmasabbá teszi az ellenőrzés rendszerét. Ezenfelül a mérges gázok és a baktériumfegyverek háborúban való felhasználását megtiltó genfi jegyzőkönyv aláírása, vagyis 1925. július 17-e óta a technika és a tudomány számos vonatkozásában tökéletesítette (ha szabad ezzel a kifejezéssel élni) a vegyi és biológiai harcanyagokat, s ezzel új problémák vetődtek fel, új helyzet állt elő. Egyrészlől ugrásszerűen nő e harcanyagok megsemmisítő ereje, hogy egyre több embernek okozzanak elképzelhetetlen kínokat, betegségeket, halált, másrészt pedig mindinkább előtérbe kerül az a szándék, hogy egyes ilyen szereket a polgári nyugtalanságok letérésére is fel lehessen használni, sőt az a veszedelmes törekvés is terjed, hogy valamilyen formában besorolják őket a konvencionális hadviselés eszközei közé. Két évvel ezelőtt a közgyűlés már felszólította az összes országokat a genfi jegyzőkönyv elveinek és céljainak szigorú tiszteletben tartására, és minden országot felkért a jegyzőkönyv aláírására. Most azonban még tovább kell mennünk . . .«

A főtitkár elmondta, hogy a szakbizottság széles körű támogatásban 4-én keltezett ajánlata alapján a közgyűlés 23. ülésén határozatot fogadtak el, amelynek értelmében képzett szaktanácsadók közreműködésével jelentést kellett kidolgozni a vegyi és biológiai harcanyagokról. U Thant ez alkalommal voltaképpen e 14 tagú szakbizottság munkájáról számolt be a közgyűlésnek.

»A határozat szellemének hosszas tanulmányozása, továbbá a 23. ülésen elhangzott vélemények és javaslatok alapján arra a meggyőződésre jutottam, hogy a jelentésnek tudományosan megalapozott értékelést kell adnia a vegyi és bakteriológiai harcanyagok hatásfokáról, s tájékoztatnia kell a kormányokat esetleges használatuk következményeiről.

A tanulmányozás során tehát választ kellett kapni a következő kérdésekre: milyen fokú pusztítást okozhatnak ezek a harcanyagok a védett és védtelen katonaság és lakosság körében, milyen külső tényezők befolyásolják igénybe vételüket, milyen tartós következményekkel jár használatuk az emberi egészségre és más élő szervezetekre nézve. Ki kellett vizsgálni továbbá a gazdasági tényezőket, a védekezési lehetőségeket, valamint a harcanyagok felhasználásának módzatait és szállításuk rendszerét.«

A főtitkár elmondta, hogy a szakbizottság széles körű támogatásban részesült számos tudományos intézet és világsszervezet részéről, majd a jelentést értékelve így folytatta:

»A helyzetfelmérés végkövetkeztetéseit szinte néhány mondatba bele lehet sűríteni. Ha ezeket a harcanyagokat valaha is kiterjedt méretekben felhasználnánk egy háborúban, senki sem becsülhetné fel hatásuk következményeinek időtartamát és mibenlétét a társadalmi struktúrára, a környezetre, amelyben emberek élnek. A szörnyű veszedelemnek a megtámadottak és a támadók egyaránt ki lennének téve, függetlenül a védelmi intézkedésektől, mégpedig egyenes arányban a harcanyagok hatásfokának fejlettségével. Nyilvánvaló, hogy a fegyverkezési hajszja lényegesen csökkenne, ha ezeknek a harcanyagoknak a gyártását hatásosan és kivétel nélkül betiltanánk . . . A szerzők remélik, hogy jelentésükkel megértetik a világközvéleménnyel, milyen iszonyatos következményekkel járna, ha ezeket a harcanyagokat valaha is felhasználnánk, s nyugtalanságukkal rákényszerítik kormányait, hogy minél előbb megegyezésre jussanak a vegyi és bakteriológiai (biológiai) harcanyagok megsemmisítése tekintetében.

Annak reményében, hogy további akciókat indítunk e veszedelem elhárítására, kötelességemnek érzem javasolni az Egyesült Nemzetek tagállamainak a következő intézkedéseket az emberiség biztonságának növelése érdekében:

1. Ismételten felszólítani minden államot, hogy tegye magáévá az 1925-ös genfi jegyzőkönyv rendelkezéseit.

2. Kinyilvánítani, hogy a genfi jegyzőkönyv tilalma egyaránt vonatkozik a háborúban felhasználható minden vegyi, bakteriológiai szerre (a könnyfakasztó és más ingerlő szerekre is), amelyek most léteznek vagy a jövőben kifejleszthetők lesznek.

3. Felszólítani minden országot, hogy fogadják el a minden fajta vegyi és bakteriológiai (biológiai) harci eszközök fejlesztésének, gyártásának és tárolásának megszüntetéséről, valamint a fegyvertárakban felhalmozott készletek megsemmisítéséről szóló megállapodást.»

Diplomáciai téren a vegyi és bakteriológiai harcanyagok ellen már több mint ötven éve folyik a küzdelem. Ez idő alatt több nemzetközi egyezményt és határozatot írtak alá, számos ünnepélyes nyilatkozat hangzott el, de a harcanyagok időnként még mindig elő kerülnek a raktárakból.

Maga a probléma nagyon régi keletű. Vegyi anyagok használata a harcban már néhány évszázaddal időszámításunk előtt is előfordult. Indiában például ezelőtt 4000 évvel is vívtak már háborúkat füstfüggönyökkel, tűzzel és sűrű mérgező füstöt előidéző anyagokkal, amelyek »álmot és kimerültséget« okoztak az ellenség soraiban. Platáa ostroma alkalmával a görögök, i. e. 429-ben mérgező gázokat használtak. Belgrádot 1456-ban egy alkimista készítményével mentették meg a törökök ostromától. A városvédők különleges folyadékkal átitatott, égő rongykötegeket dobáltak az ostromlók közé, s a rendkívül mérgező füst hatására az ellenség csakhamar megfutamodott.

Earl of Dundonald angol admirális 1855-ben a krími háborúban azt javasolta, hogy használjanak ként az oroszok ellen. Hosszas tanulmányozás után az angol kormány mégis elállt ettől, miután megállapította: »Ennek a vegyszernek olyan iszonyatos a hatása, hogy egyetlen becsületes parancsnok sem merné igénybe venni.«

Az amerikai polgárháborúban nagy izgalmat keltett a lakosság körében a New York-i illetőségű W. Doughty, akinek sikerült egy gránátot folyékony klórral megtöltenie. Ez volt az első gázgránát.

A XIX. század végén az angolok pikrinsavval töltött ágyúlövedékekkel lötték a búr állásokat. E háború után 22 állam megállapodást kötött a vegyiharcanyagok betiltásáról. Az első világháborúban mégis igénybe vették őket. A foszgén, a klór és az yperit 800 000 emberen okozott sérülést, közülük 60 000-en meghaltak.

Számos krónikás állítja, hogy az I. világháborúban 1915. április 22-én került sor első ízben a harogázok használatára. Ezen a napon a németek Ypernmél halált okozó klórgázt vetettek be a franciák ellen. Hatásukkal a németek teljesen tisztában voltak, hiszen a vegyi mérgekkel folyó kísérletek Németországban nagyon régi keletűek. Egyik gyógyszerészük már az 1870/71-es háborúban veratrinnal (erős tüsszentő szerrel) akart harcra kész tenni egy francia zászlóalját, és Adolf von Baeyer müncheni vegyész 1887-ben szintén mérges gázok igénybe vételét szorgalmazta, de a porosz tábornokoknak több bizalmuk volt saját hagyományos fegyvereikben.

Miután az I. világháborúban a franciák már 1914 augusztusában 30 000 bőreccsavval töltött lövedékkel rendelkeztek, a porosz hadügyminisztérium elrendelte a hadi vegyiosztály megalakítását, s a német hadsereg felkészült a mérges gázokkal folyó hadviselésre: a frontokon felütötte fejét a néma halál réme.

Az I. világháború után a népek nyomására 1925-ben sor került a genfi jegyzőkönyv aláírására.

JEGYZÖKÖNYV A FOJTÓ, MÉRGEZŐ ÉS MÁS GÁZOK VALAMINT A BAKTÉRIUMFEGYVEREK HASZNÁLATÁNAK BETILTÁSÁRÓL, ALÁÍRVA GENFBEN, 1925. JÚNIUS 17-ÉN

Alulírottak, kormányuk megbízásából

Arra való tekintettel, hogy a fojtó, mérgező vagy más gázok és az ehhez hasonló folyadékok, anyagok és fegyverek használata a civilizált világ általános véleménye szerint joggal elítélendő,

És mivel a világhatalmak által megkötött korábbi egyezmények is tiltják ezeknek használatát,

Avégett, hogy ez a tiltó rendelkezés mint a nemzetközi jog része általános érvényűvé váljon, a nemzetek lelkiismeretével és gyakorlatával összhangban

k i j e l e n t i k :

hogy a magas szerződő felek, amennyiben még nem tagjaik valamely erre vonatkozó egyezménynek, elfogadják a betiltást, egyetértenek azzal, hogy a tiltó rendelkezések a baktériumfegyverekre is kiterjednek, és kötelezettséget vállalnak e nyilatkozat feltételeinek teljesítésére.

A magas szerződő felek teljes igyekezettel azon lesznek, hogy más államokat is megnyerjenek ennek az ügynek. A jegyzőkönyv újabb aláíróinak a Francia Köztársaság kormányánál kell jelentkezniük, az pedig értesít erről minden aláírot és hatalmat, amely már csatlakozott a jegyzőkönyvhöz. Az érvényesség a Francia Köztársaság kormányánál megtett bejelentés napjával kezdődik.

Ezt a jegyzőkönyvet, melynek szövege francia és angol nyelven egyaránt hiteles, minél előbb ratifikálni kell. Keltezése a mai nap.

Bizonyságul a meghatalmazottak aláírták e szerződést.

Készült Genfben, egy példányban, 1925. június 17-én.

— 0 —

A jegyzőkönyvet az USA képviselője is aláírta, de a szenátus külügyi bizottsága 1926-ban nem ratifikálta. A nyilatkozathoz összesen 42 állam csatlakozott, és a II. világháborúig csupán egyetlen esetben szegték meg, 1936-ban, amikor az olaszok Abesszinia ellen folytatott háborújukban yperitet használtak.

A harmincas években a kémiszolgálatok jelentései szerint már minden nagyhatalom felkészült a vegyi harcanyagok gyártására és a biológiai hadviselésre is. Japánt, minthogy a genfi jegyzőkönyvet sem írta alá, nyíltan megvádolták, hogy Kínában baktériumfegyverekkel kísérletezik.

A hitleristák hatalomra jutása után Németországban is csakhamar megkezdődtek a vegyi és biológiai hadviselésre való előkészületek. Már 1934-ben megalakultak az első »kódosító csapatok« (Nebbeltruppen), két évvel később pedig az IG Farben mellett létrehozták a »vegyi és műszaki állami intézetet«, melynek tevékenysége a harcgázok fejlesztésére irányult. A II. világháború második évében ez az intézet állítja elő a történelem első idegmérgét, a tabunt. Feltalálója, dr. Gerhardt Schrader egy katonatorvossal, Wolfgang Wirth professzorral együttesen végezte a kísérleteket, s az új anyagot »rendkívülinek« találták. Két évvel később Wirth még »tökéletesebb« harcanyagot talált fel, a sarint, melynek hatása hatszor erősebb a tabunnál. A későbbiek során bebizonyosodott, hogy a tabun egyébként sem felel meg a célnak. Amikor már vagonszámra gyártották, akkor derült ki, hogy a megtöltött bombákban igen hamar elemeire bomlik, a téli hidegben pedig nem alakul át gázneművé. Mivel a sarin megbízhatóbbnak látszott, 1943-ban Berlin közelében ennek gyártásához láttak hozzá. A föld alatti munkacsarnokokban havonta 500 tonna ilyen anyagot akartak előállítani, de a gyárat sohasem sikerült teljesen befejezniük. Minden oldalról nehézségekbe ütköztek: az arzént Svédországból kellett beszerezniük, de a szövetségesekre való tekintettel csak kis mennyiségeket kaptak. A partizáncsapatok részéről a megszállt Franciaországban is folytonos táma-

dásoknak voltak kitéve a szállítmányok. Himmler később elrendelte a fosz-
gén és az yperittelel való kísérleteket is, de a vegyiharcanyagok használatára
mégsem került sor soha, mivel tartalékaik mindössze 62 000 tonnára rúg-
tak, míg a szövetséges erőknek 10 millió tonna állt a rendelkezésükre.

— O —

A baktériumfegyverek szintén nagyon régtől fogva ismeretesek. A
tatárok már a XIV. században pestissel fertőzött patkányokat csempészték
be az ostromlott városokba, dögvést hozva a védekezőkre. 1736-ban az
akkori Új-Skócia angol tábornoka parancsba adta Bouke ezredesnek, Pitt
erődítmény parancsnokának, hogy fertőzze meg a környékbeli indián tör-
zseket fekete himlővel. A parancsot úgy hajtották végre, hogy a kórházban
megfertőztek két takarót, és ajándékba adták két törzsfőnöknek. Az india-
nok körében csakhamar nagy pusztítást végzett a fekete himlő.

1915-ben német ügynökök elszállításra kész lovakat fertőztek meg ameri-
kai kikötőkben, egy, majd két évvel később pedig Bukarestben hajtották
végre hasonló akciót. 1934-ben Wickham Steed titkos német okmányokat
jelentetett meg, amelyek igazolják, hogy Németországban később is folytak
kísérletek biológiai fegyverekkel.

Barklay Newman 1944-ben megjelentetett könyvében azzal vádolta
meg Japánt, hogy Kinával folytatott háborújában pestisbacilusokat hasz-
nált. Hasonlóan írta Christofer Rand is 1948. január 28-án a New York
Herald Tribuneban. A II. világháború idején Japán egyes vádak szerint
Koreában is használt baktériumfegyvereket.

A II. világháború befejezése után a nagyhatalmak tovább folytatták
kísérleteiket, elsősorban az idegmérgekkel. Vietnamban és Jemenben be is
vetettek ilyen szereket. A kísérletezések különösen a hatvanas években vál-
tak rendszeressé. 1962-ben az amerikaiak megkezdték a defoliánsok és a
herbicidek (gyomirtószer) harcba vetését Vietnamban. Az előbbieket a fák
levéltelenítését, az utóbbiakat pedig a megművelt területek növényzetének
megsemmisítését szolgálják. 1968-ig ezekre az akciókra mintegy hatvan-
millió dollárt költöttek.

A következményeket egy japán bizottság tanulmányozta Vietnamban,
Juitsi Fukusima vezetésével. Megállapították, hogy több mint másfél millió
hektárnyi területen teljesen megsemmisült a rizs- és a búzavetés, mintegy
ezer paraszt belehalt a mérgezésbe, több mint 13 000 állat elpusztult. A
vegyi anyagok harcbevételéről így vallottak a szemtanúk:

Pham Duc Namom földműves:

»Három nap alatt három támadás követte egymást 1967. február végén.
A csaknem 150 km hosszúságú és 120 km szélességű területen 5 perc alatt
megsemmisült a tapioka (édes burgonya) és a banán. Az állatállományt
súlyos károk érték, mert a jószág tovább fogyasztotta a mérgezett növé-
nyeket. A folyami halak élettelenül úsztak a víz felszínén. Az emberek is
mérgezést szenvedtek, tizen meghaltak, mintegy 18 000-en megbetegedtek.»

Cao Van Nguyen orvos:

»Egy nagy kiterjedésű, 1000 hektáros erdőséget ért a támadás, amely-
ben mintegy 1000 ember lakik. Sok állat szenvedett mérgezést, el is puszt-
ult néhány. Az emberek élelem és ivóvíz nélkül maradtak, mérgezett levegő-
t szívtak magukba, bőrük érintkezésbe került a vegyszerekkel. Rosszul-
lét, hasmenés fogta el őket, megnehezült a lélegzésük, vérnyomásuk csök-
kent. Az állapotos nők holt gyermeket szültek, koraszülések következtek be.»

Az angol Raiter hírgyűnökség 1967-ben ezt jelenti:

»A harcba vetett vegyszerek tömegével pusztították el a madarakat,
megsemmisítették a növényvilágot. A majmokon és más vadállatokon szem-
mel láthatók a mérgezés nyomai.»

Az amerikaiak által 1970-ben kiadott adatok szerint a »defolizációs
program» keretében 600 000 embert fosztottak meg a rizsterméstől és más
élelemtől, 500 millió dolláros értékben tettek tönkre értékes keményfa-
erdőségeket, 100 ezer hektárnyi területen égették le a mangóültetvényeket.
A »növénygyilkolásnak» Nixon elnök parancsa vetett véget 1970-ben.

— O —

A II. világháború utáni időszakra vonatkozólag nincsenek adatok a baktériumfegyverek használatáról. Egy-egy járvány esetében egyébként is nehéz lenne bebizonyítani, hogy szabotázsról van szó. Annyi azonban bizonyos, hogy sok országban ilyen fegyverek is készletben állnak. Használatukat megnehezíti a veszély, hogy a halálos küldemény könnyen visszakerülhet a feladóhoz. A mikrobák ezenfelül csak folyadékokban élhetnek, tárolásuk és szállításuk gyakorlatilag szinte lehetetlen.

A »fejlődés« azonban ezen a téren sem állt le. A liofilizációs eljárás tökéletesítésével, a mikrobák fagyasztásával és szárításával megoldódott a tartalékolás és a szállítás kérdése, továbbá a folyékony biológiai harcanyagokkal is értek el »biztató« eredményeket. Az amerikai hadsereg 1964 óta rendelkezik nagyobb mennyiségű ilyen fegyverekkel. A kísérletek 1965-ben még rendszeresebbé váltak, mégpedig az oklahomai egyetem tudósainak közreműködésével. Az Utah állambeli Dugwayban és az alaszakai Artic Test Centerben folytatott titkos kísérletekről a világ egy biológus leveléből szerzett tudomást, amelyet 1967-ben Seymour Hershez intézett. A hosszú levélben a többi között ez áll:

»1965 szeptemberében otthagytam munkahelyemet. Többé ugyanis nem lehetett kétségem afelől, hogy az általunk végzett kísérletek kapcsolatban állnak a biológiai hadviseléssel. Amikor munkába álltam, erre senki sem figyelmeztetett. Részletekről így sem értesültem, hanem közölték velem, hogy titkos tervekről van szó. Egy megfertőzött 40 hektáros terület növényvilágát kellett megfigyelnem. Két méter magas drótkerítéssel volt körülvéve. Figyelmeztettek, hogy semmihez sem szabad hozzáérnem, csak a növényekhez, de azt is kerülnöm kell. A területen belül semmilyen élőlény nyomára nem akadtam, de igen sok döglött rókat, mókust, nyulat, egeret, baglyot, hollót, énekesmadarat találtam.

A vegyi hadtest egyik tisztje a közeli Fort Greeleyből egyszer megkérdezett, hogy a Szibéria felé távozó vadlibák magukkal vihetnének-e valami anyagot a lábukon. Egy orvos értesített, hogy az erődítmény emberei nagyon sokat érdeklődnek a bubópestis iránt.»

A baktériumfegyverekkel folytatott kísérleteket minden országban sokkal mélyebb titok övezi, mint a vegyharcanyagok tanulmányozását. Jelenlétük előrehaladásáról azonban aligha lehet szó. Még mindig helytálló ugyanis az, amit dr. Theodor Rosebury bakteriológus, a II. világháború egyik baktériumfegyver-szakértője állapított meg *Peace or Pestilence* című könyvében:

»A biológiai eszközökkel folytatott hadviselés iszonyatos lehetőségei mindenkor kételyekkel lesznek átszőve. A stratégiai baktériumfegyvereknek valóban óriási a hatóképességük, de van egy nagy hátrányuk. Szinte képtelenség előre meghatározni, hogy mire lehet számítani bevetésük után.»

— O —

A vegyi és biológiai harcanyagok felhasználhatóságára vonatkozó elképzelések sokrétűek. A vegyharcanyagokat közvetlenül a fronton is be lehet vetni, mint ahogyan Ypernnél történt, de fel lehetne használni más célok ellen, mint amilyenek a repülőterek, a laktanyák, a vasútállomások, a kikötők és a raktárak, továbbá zavart lehetne velük kelteni a polgári lakosság körében is, lakott települések, mezőgazdasági földterületek, vízellátó központok ellen intézve támadást. A frontokon gyors sikert lehetne velük elérni például a gyöngén kiképzett katonaság ellen, amelynek nincs védő felszerelése, le lehetne törni a futóárkokban, erődítményekben összevont, nehezen megsemmisíthető erő ellenállását, a herbicidek és defoliánsok — mint Vietnam esetében is — felfednék az erdőségekben rejlő csapatokat, egyes területek kontaminálásával akadályokat lehetne teremteni a harctereken vagy a front mögött, hogy megakadályozzák az utánpótlást, és kelleitni lehetne az előrenyomulást, hiszen védőruhában sokkal nehezebben haladhatna előre a katonaság. Mindezekben az esetekben kétségkívül a polgári lakosság is kárt szenvedne, hiszen a mérgező párákat vagy az aeroszolt a légáramlás igen messzire elviheti a harcmezőről.

Szemben az előbbiekkal, amelyeket már sokszor felhasználtak a hadviselő felek, s így viszonylag sokat tudunk róluk, a baktériumfegyverekkel úgyszólván semmilyen tapasztalataink sincsenek. A ragályos megbetegedések ugyanis, még a legnagyobbak is, egészen másként játszódnak le, mintha szándékosan idéznék elő őket. Az Egyesült Nemzetek szakmunkatársai megemlékeznek egy gyakorlatról.

A gyakorlat során egy hajóról, amely 16 km távolságban haladt a partoktól, 2 mikron (mikron a milliméter ezred része) nagyságú részecskékből álló cink-kádriumszulfidot (ártalmatlan port) szórtak szét, mégpedig 260 km-es távolságon összesen 200 kg-t. A diszperziós aeroszol 750 km-es távolságra is eljutott, és összesen 75 000 km² területen szóródott szét.

Ez a kísérlet jól mutatja, hogy milyen nagyságrendű területet lehetne megfertőzni szelek által vitt aeroszollal, s a baktériumok esetében csupán az maradna kérdéses, hogy milyen mértékben tartanak meg kórokozó tulajdonságukat, hiszen biztosra vehető, hogy a baktériumok és vírusok eközben sokat veszítenének életképességükből, az aeroszol felhő hatékonysága pedig azon múlna, hogy a különféle éghajlati viszonyok között milyen gyorsan hullanának a földre a mikróbák. Egyes becslések szerint az aeroszollal megfertőzhető területek nagysága a következőképpen alakulna:

Ha a szél által vitt részecskék baktériumok vagy vírusok lennének, akkor a támadás nem követelne áldozatokat a fertőzés egész területén, mert a hatékony mikróbák száma a távolság arányában folyamatosan csökkenne. A megtámadott szervezetek ellenálló képességétől függően mindenesetre legalább 5—20 000 km²-es területen hatásos támadást lehetne intézni a védtelen lakosság ellen. Vegyi harcanyagokkal lefolytatott támadás esetén, a legveszedelmesebb idegmérgeket használva, egy négyzetkilométernyi területre 0,8 kg szert kellene szétszórni. A szél irányában még legfeljebb 1 km-es távolságon lehetne áldozatokra számítani. Eszerint a vegyi harcanyagokkal egyszerre mintegy 50—100 km² nagyságú terület ellen lehetne támadást intézni. A két harcanyag hatékonysága közötti különbség tehát óriási.

A baktériumfegyverek különösen alkalmasak szabotázsakciók végrehajtására. Könnyen ki lehetne dolgozni töltőtoll vagy öngyújtó formájú aeroszol-fejlesztőket. A fertőzést egyes személyek is könnyen végrehajthatják pl. a vízművekben, a forrásoknál és kútakban, a szellőztető berendezések igénybevételeivel stb. Egy-egy ilyen akcióval hatalmas pánikot lehetne kelteni a lakosság körében. Ha például vennénk 0,5 kg Salmonellát (a has-és paratifusz előidézésére) vagy ugyanilyen mennyiségű vérhaszt okozó Shigellát és bedobnánk egy ötmillió literes víztartályba, jó elkeveredés esetén 1 dcl víz is elegendő lenne belőle, hogy az ember megbetegedjen tőle. Ilyen következményekkel járó fertőzések békében is előfordulnak. Isztambulban pl. a legutóbbi kolerajárványt a vízvezeték megfertőzése okozta, Vajdaság egyik falvában pedig 1971-ben azért következett be vérhasjárvány, mert az árnyékszékéből kórokozók kerültek az egyik iskola vízvezetékébe.

— O —

Ez a rövid, jórészt történelmi jellegű áttekintés azt látszik igazolni, hogy az elkövetkező háborúban a hadviselő felek aligha mondanak le ezekről a rendkívül hatékony fegyverekről. A nagyvilágban ma milliós vagontételekben gyártják a szerves foszfor-insecticideket, melyek az idegmérgeknek (a sarinnak, a tabunnak, a somannak és a V-mérgeknek) is alapját képezik, tehát a gyártás ellenőrzése szinte lehetetlen. Másrészt viszont minden bakteriológiai laboratórium alig néhány nap alatt a baktériumfegyverek előállításának központjává válhat. Elképzelhetetlen, hogyan lehetne mindezeket a laboratórium-üzemeket az egész világon ellenőrzés alá venni, ki és hogyan végezhetné az ellenőrzést. Kérdés viszont, hogy háború esetén érvényben maradhatnak-e az egyezmények, amelyeket esetleg a hadviselő felek is aláírtak. A történelem tapasztalatai arra intenek, hogy az aláírások néha holt betűk maradnak a papíron.

ALKOTÓMŰHELY

BARÁCIUS ZOLTÁN

MISZTICIZMUS NÉLKÜL

MINDENKINEK OLYAN A KÖZÖNSÉGE, AMILYENT MEGÉRDE-
MEL — idéztem Sartre *Piszkos kezek* című drámájának tanulása köz-
ben Andre Gide találó szövegét. Az angazsált drámának Vajdaságban,
sőt Magyarországon sincs közönsége. Hogyan győzzük meg a nézőt?
Vallhatjuk továbbra is, hogy sürgetően vágyunk az új színházra, amely
nem marad a tényleges események mögött, hanem mély visszhangot
kelt bennünk és úrrá lesz a korszak állhatatlanságán?

A választ írásban kaptam ifj. Szabó István rendezőtől:

Nehéz és izgalmas feladat számomra a PISZKOS KEZEK színrevi-
tele. A mű, mint minden irodalmi remekmű, nem egyértelmű. Szá-
momra a *Piszkos kezek* a szorongást legyőző, tetteiért felelősséget
vállaló, tudatosan cselekvő ember apotézise. Az első pillanattól kezd-
ve az volt az érzésem, hogy az egzisztencialista filozófia és esztétika
csodálatos szimbióziséval állok szemben. Ezt a látszólagos kettősséget
szeretném kifejezni megfelelő színpadi eszközökkel. Ezek az eszközök
diszkrétnek. Nem célnünk a látványosság, árnyalt játéokra és szöveg-
mondásra törekszünk.

A bemutató után összenéztünk: sikerült! Egyszerű játékra töre-
kedtünk, koncepciónk volt. Az eleven, emberi ábrázolás mintá-
ját tanultuk meg újra.

Naplórészlet, 1970. február 17.

Diákelőadás Szabadkán. A színésznő, aki véletlenül betévedt az
operettek tarkaságából Sartre világába, sírógörcsben fetreng a színpad
közepén. A diákok zajonganak, füttyülnek, tranzistoros rádiót hall-
gatnak. Előadásunk nem látványos, külsőséges támaszok nélkül alakít-
tunk. A lélek küzdelmét kell kivetíteni úgy, hogy közölnivalónk
lekösse a fiatalokat. Nem sikerült. Kinek a hibájából?

MEDITÁCIÓ EGY RÉGI TÉMÁRA: SZÍNHÁZ ÉS KÖZÖNSÉG

Sokat vitatott téma, főleg szakmai körökben, mi is a színház, az intézményesített színjátszás funkciója napjainkban. Hiszen az »emberiség első kultúrvívmánya« — ahogy Arisztotelész igen hízelgően definiálja a színházat —, bár megtépázták a századok, még mindig megtalálja helyét a nap alatt, igaz, néha csak egy sötét, félreeső sarokban, mint harmadrendű produktum a társadalom értékrendszerében.

Robog az autóbusz Dorozsló felé. Ifj. Szabó István fenti mondataira emlékezem vissza. Hangosan szavalom, pontosabban tagolom Beter Brook gyászos szavait:

»...HA ÖSZINTÉK VAGYUNK ÖNMAGUNKHOZ, BE KELL VALANUNK, HOGY AMIT CSINÁLUNK, AZ EGÉSZEN FELESLEGES. HA AZ ORSZÁG VALAMENNYI SZÍNHÁZÁT MEGSZÜNTETNÉNK, LEGFÖLJEBB UDVARIAS SAJNÁLKOZÁS VOLNA A VÁLASZ, SEMMI TÖBB...«

Dorozslón felgördül a függöny. A terem zsúfolt, még állnak is. Nem O'Neill és nem Sartre szövege a színészek szájában. Énekelnek, táncolnak.

Így is élhet a színház?

Egy néző: Színházunk, a Szabadkai Népszínház nézőterén ülve, gyakran az az érzésem, hogy a nemlétező rivalda két külön, önmagába zárkózott világot választ el.

A tisztán látás hiánya nélkül, tárgyilagosan felmérni a helyzetet? Meg lehet kísérlni.

Számtalan oka van a nemcsak a mi színházunkra jellemző áldatlan állapotnak. Nem tartva igényt a probléma »lényegének« feltárására, sajátos színházi szemszögből kell a kérdést megközelíteni. Egyik, ha nem is fő oka annak, hogy az utolsó évtizedben észrevehetően csökkent a színházlátogatók száma, a már évek óta tartó kedvezőtlen kultúrklíma, nemcsak szűkebb környezetünkben, hanem országszerte. A devalvációk évtizedében, több emberi és társadalmi érték mellett, észrevétlenül a kultúra is devalválódott. Természetes tehát, hogy a színház is mind mélyebbre süllyedt a társadalmi értékrendszer hierarchiájában.

A dolog lényege: a színház nem vált városunkban életszükségletté!

(Beszélgetésünket a függöny mögött nevetés és taps zavarja. Az éneket és táncot a színészek újrázzák.)

REINHARDT: CSAK A SZÍNÉSZ TESZI A SZÍNHÁZAT, SENKI MÁS

A rendező intim vallomása: Ennek a megállapításnak a lényege nem zárja ki a rendező-centrikus színházat, a rendező vezető szerepét a színpadi alkotóművészetben. Jőmagam is teljes hittel vallom, hogy az előadás szerzője a rendező, ő fogalmazza meg az előadás üzenetét, de hogy az üzenet eljut a közönségig, az sokban a szerepeket tolmácsoló színészek szuggesztivitásán múlik.

Közösséget vállalva a rendezővel leszögezhetjük, hogy valóban nem rendelkezünk ünnepekt, közönséget vonzó színészekkel, de ez részben a színház hibája, részben színházon kívül álló tényezők következménye.

Miért?

A színházon belül vulgarizálódtak néhány színházi alapigazságok. Hadat üzentek a »sztárrendszernek«, mielőtt sztárokat neveltek volna. A »MA HAMLET, HOLNAP STATISZTA« (tipikusan provinciális!) elv alapján eljutottunk odáig, hogy nincs belső értékrendszerünk.

Vége az előadásnak. Szűnni nem akaró taps hívja ki a színészeket és a rendezőt a függöny elé. Meghajlás, öröm és jókedv. A színház: hivatás, A hivatás: néha üres komédiázás. Nem lehetünk mindig fennkölteek? Ritkán vagyunk azok.

1972. január

Ömlik belőlem a szó:

William Shakespeare nem lehet napjainkban idejétmúlt ócskaság, igaz, nem is botrányt keltő. Az a színház, amelynek falai között rögzítik a szellem és az agy jelenlétét, amely igényesebb művészi feladatok kifizésével egy korszerű játéktípust szándékozik kibontakoztatni, annak a színháznak, sajnos, vállalnia kell a meg nem felelés gyanúját is. Egy jól működő színház, vagy egy hibátlan előadás manapság kihívásnak tekinthető.

Ifj. Szabó István szótlánul haladt mellettem az utcán. Ellenkezést véltem felfedezni szavaiban. Nyugalanságot.

A SZÍNHÁZBAN MINDEN LEHETSÉGES!

A SZÍNHÁZBAN LEHETETLEN ÚJAT NYÚJTANI!

Ezekkel a szavakkal fordult az akadémia egyik tanára hallgatóihoz. A fiatal rendező jó tanítvány: kizárja vagy kiegészíti egymást a két gondolat? Ifj. Szabó István az utóbbira szavaz.

MODERN SZÍNHÁZ?

Sokat használják ezt a kifejezést, színháziak és színházon kívüliek. Cselekszünk és követelünk minduntalan az újszerűség jegyében, megértve és félreértve a kor imperatívusát — színpadi vonatkozásban is.

DE MIT IS ÉRTÜNK TULAJDONKÉPPEN A MODERN SZÍNJÁT-SZÁS, MODERN RENDEZÉS, DÍSZLET ÉS JÁTÉKTÍPUS ALATT?

Egyéni definíció: habár a »modern« fogalma meglehetősen tág, értendő alatta »korszerűség«, »újszerűség« és »divatosság« egyaránt, egyértelműen csupán a korszerűséget tükrözi, az újszerűség mibenlétét már nem határozza meg. Talán ezzel magyarázható, hogy egyesek számára »modern«

kifejezés és »érthetetlen«, sőt az »értelmetlen« a művészet szinonimája, míg mások az »új«, a »haladás« jelképét látják benne. Színháztudományként olyan valamit, ami eleve biztosítja a produkció átlagon felüli értékét.

Ketten együtt: A modern törekvések iránti feltétel nélküli hódolat mégis ritka jelenség, de a hivatásos színházi emberek között teret hódított.

MIÉRT IS NE?!

A KÖZÖNSÉG SZAKMAI TÁJÉKOZATLANSÁGA »FORRADALMASÍTJA« A VALAHOL, VALAMIKOR MÁR KIPRÓBÁLT HALVÁNY UTÁNZATOT IS!

VAJDASÁGI »MODERN« SZÍNHÁZ?

Nincs. Kell modern színház? Feltétlenül! Szükségesnek tartjuk a szüntelen útkeresést, de a megtalált kifejezési formát a tartalomnak kell diktálnia, vagy tartalommal telítenie.

Emberek lézengenek a színház körül. Vége az előadásnak. Komor arccal távoznak a nézők. Bizony alig voltak ötvenen.

Színházi válság ott van, ahol klasszikusokat klasszikusnak játszanak. Tehát Shakespeare is csak ürügy volt arra, hogy korszerű színházat csináljunk, korszerű elképzelésekkel, a mai életfelfogás ízlésével és ritmusával, mert mindig a mű mondanivalója az, ami a ma emberét is érdekli. A II. Richardból áradó szellemi izgalom nem hatott a közönségre. A bemutató nem ment eseményszámba.

Kifejezési formák szegénységével kivitelezett előadás — a nézőtérén tapsvihar. Mondanivalónkhoz ihletetlen munkáljuk ki a legillőbb formát — üres ház. Úgy érezzük néha, hogy nem vagyunk képesek szoros kapcsolatot teremteni az időszzerűséggel, nincs is talán közölnivalónk?

Kikent ripacs a nyíltszíni taps után: »Ez kell a közönségnek!« Indul kifelé a színről, az ajtó helyett nekimegy a falnak. Újabb tapsot kap. Teljes diadal.

SZÁMADÁS EGY ÉLETMŰRŐL

A zeneszerzői és karmesteri munkásságának huszonöt éves jubileumát ünneplő Varga Péter neve jól ismert a vajdasági hangversenyrendezvények látogatói előtt. Alkotói, zenepedagógiai és előadói tevékenysége annyira szerteágazó, hogy lehetetlen egy rövid beszámoló keretében a teljesség igényével átfogó képet adni róla. Ezért ezúttal csak szerzeményeiről szólnunk és a gazdag életmű zeneelméleti vonatkozásainak összetevőit elemezzük.

Varga Péter első kísérletei — amelyekkel már hangversenydobogón is sikert aratott — a háború utáni évekre esnek, arra a korra, amikor az emberekben a háború visszhangja még nem ült el teljesen, s a zenei ritmus egy kicsit a csatazaj emlékét idézte, a kontrapunkt és a harmónia rigorózus szabályaira épült muzsika a bombázások konkrét zenéjét juttatta eszünkbe. Az ország újjáépítése különleges igényeket támasztott a zeneszerzővel szemben: a plakátirodalom szövegére szerzett indulók a felszabadult szívek örömmujjongásának a hangulatát ébresztették a hallgatóban.

Az 1945 telén készült és egy alkalmi iskolai előadáson felhangzott *Induló* jelezte a kezdetet. A *Fel a fejjel* és a *Pesma mladosti* már egyértelmű bizonyossággal utaltak kibontakozó tehetségére és előrejelezték azt a nehéz, rögös utat, amelyet művészi pályának hívunk. Fáradságos út volt ez, mert a vajdasági polifonikus zenei folklór talajából táplálkozó inspiráció arra is kötelezett, hogy ezt a nyersanyagot új tartalommal, friss szellemmel töltsse meg.

Varga Péter, a zeneszerző, a karmester, a tankönyvíró, a zenepedagógus nemcsak sokoldalúsága miatt érdekes alakja napjaink zenei életének, hanem amiatt is, hogy a műfajok egész skáláját kipróbálta. A *Kleopátra* című, 1951-ben alkotott balettzenéjének megírásakor már komolyan figyelembe veszik a vajdasági művészeti körökben. Muzsikája ekkor már a rádióban és a hangversenytermekben is felhangzott.

Külön fejezetet jelentenek életművében a nagyobb lélegzetű kórusművek. Ezek közül különösen a *Szülőfalu* című, 1961-ben szerzett kantáta jelentős. A Csantavér fennállása ötszázadik évfordulójának tiszteletére alkotott és sok sikert aratott kórusmű megírásához az ihletet a szülőhely iránti szeretet adta. A formálандó anyag iránti hódolat szötte a népies motívumú dallamszálakat egyetlen nagyszabású, fennkölt hangvételi alkotássá. A kodályi népzenei hagyományok ápolásából táplálkozó szerzemény grandiózus himnusz benyomását kelti. Chonta-Feyer főúr jobbágyainak leszármazottai végigvonulnak a kantáta szövegében

a falu viharos történelmén — a török hódoltságtól, a janicsárvilágtól kezdve a mai napig. Varga Péter saját szövegét zenésítette meg ebben a sűrített vokális történelemben. A partitúra részletes elemzése meggyőző bennünket a mester tökéletes összhangzattani és ellenpont-elméleti tudásáról.

Fehér Ferenc költői világa és alkotói hitvallása mikroanalízissel is kimutatható szellemi rokonságot árul el Varga Péter zenei dallamvilágával. A költő és a zeneszerző inspirációinak forrásközössége több, jól sikerült alkotásnak vált már ösztönzőjévé. Különösen az *Apám cíterája* című, népies hangvételű s a magyaros verselés zenei paritásában megfogalmazott kórusmű jelentős alkotás: fölépítése és zenetechnikai megoldásai a szerző érettségét bizonyítják. Ugyanebből a sorozatból való egyik legújabb alkotása is, a *Búboskemence*, amelynek ősbemutatója az Életjel múlt év végén megrendezett Varga Péter-estjén volt. Ez a nagy kórusra írt mű már az érett alkotó csiszolt szakmaismereti koncepcióit dicséri. A *Búboskemencében* is a népies hangvétel, a közszájon forgó, kiapadhatatlan gadagságú dallamvilág művészi interpretációja dominál. A női és gyermekkórusra írt alkotások közül meg kell még említenünk a *Csantavéri iskolahimnusz* című alkotását, amellyel úgyszintén korunk zenei krónikása lett. Szerzeményei itt élnek a mában, a jelenkor emberének gondolatát, érzésvilágát tükrözik.

Varga Péter, a tanár — az instrumentális-vokális alkotások sokrétűsége ellenére is — mindig megmaradt vérbeli gyermekdallírónak. Mindenekelőtt Weöres Sándor és Fehér Ferenc szövege ihlette meg, de néhány szerzeményének ő maga írta a szövegét. Legnépszerűbb gyermekdala az *Anikó a jégen* című, 2/4-es taktusban, allegróban komponált kedves melódia. Infantilis hangulatot sugárzó, pajkos, könnyed muzsika. Hangulata tökéletes harmóniába fonódik a vers mondaníválójával, s a tréfás szöveghez jól illik a fülbemászó, ropogó dallam.

A Weöres Sándor versére írt *Kocsi és vonat* című dal egyik legismertebb gyermekdarabja. Az allegró, 2/4-es taktus D-dúr előjelzése, könnyed, ritmikus melódiája és kitűnően sikerült hangfestése mesteri alkotásra vall. A dobajyszerű lüktető dallam a tartalom és a zenei koncepciók szintézisévé vált. A vonat és kocsi zöreijének hangutánzó versikéje szinte kínálja a nyersanyagot, s ehhez a nyersanyaghoz Varga Péter szakavatott kézzel nyúlt.

Szintén Weöres Sándor versére készült nemrég a *Dongó* című alkotása. Az imént tárgyalt dalhoz hasonlóan ez is allegró, 2/4-es ütemű, D-dúr előjelzésű, könnyed, fülbemászó muzsika. Művészi telítettsége a zongorakíséret megfogalmazásában rejlik, s ez a vitális, mozgalmas kíséret még kifejezőbbé teszi a tartalom zenei megfogalmazását.

A gyermekdalszerző Varga Péter művészi erényeit legjobban a *Csillagszóró* című, négytétéles, gyermekkarrá és gyermekzenekarrá írt szvit fejezi ki. Az Orff-hangszerek — a csengettyűk, a metalofon, xilofon, furulya és az improvizált ütőhangszerek — sokasága semmit sem von le a hangzás tökéletességéből, művészi komolyságából.

Az első tétel, a címadó *Csillagszóró*, andante 3/4-es keringőütemben íródott, a főakkordokra épült dallam a karácsony ünnepi hangula-

tát varázsolja körénk. A második, gyors ütemű tétel, az *Autó*, a gépkocsi dudájának hangutánzásával kezdődik, majd egy sodró, kromatikus, glissandóba torkolló menettel végződik. A harmadik tételnek, a *Lutkának* szerbhorvát szövege van; ez az újszerű stílussajátosság — a kétnyelvűség — külön érdekessége a műnek. A 4/4-es ütemű andante lágy melódiája érdekes kontrasztot képez az őt megelőző, illetve követő tételek vágató lendületével. A negyedik tétel a *Rakéta* címet viseli; ez a szvit leghatásosabb és legérdekfeszítőbb fejezete. Korszerű hanghatású zenei eszközöket ékelt a dallamba, amely egyetlen hangnembe sem sorolható, mivel a szerző a hangokat sem határozta meg pontosan, hanem az előadók improvizációjára bízta egy-egy effektus képzését — egyedül a markáns ritmushoz ragaszkodik. A gyerekek fantáziáját felcsigázó szituációt teremt. Az úrhajó fellövésének hangutánzása és az ürrepülés többi izgalmas pillanata, a remek színek és hangzatok, valamint a páratlanul változatos, konkrét zenei mozzanatok igen érdekesítő művet eredményeztek. Csupán a szvit végén derül ki: álom volt az egész.

Ez a tétel bizonyos vonatkozásaiban egyedülálló a vajdasági zeneirodalomban: Varga Péter avantgarde-szerű zeneművét ugyanis a gyermekek már évek óta nagy lelkesedéssel és szeretettel éneklék. Ez is azt bizonyítja, hogy a modern zene, ha ügyes zeneszerzői koncepciók eredménye, nem idegen a mai gyermek számára. A tétel szövege két nyelven — magyarul és szerbhorvátul — egyszerre csendül fel anélkül, hogy ez bármelyik nyelvű szöveg megértésének a kárára lenne. Az ötletes kompozíció címkombinációja is jól sikerült: az első tételnek magyar címe van, a harmadiknak szerbhorvát, a másodiknak és a negyediknek pedig egy-egy olyan szót választott címül a szerző, amely mindkét nyelven azonosan hangzik. Az egymás mellett élő népek közfogásának szerény, de dicséretes példaképe ez az alkotás.

Varga Péter harmóniavilága rendkívül érdekes. A tonalitás keretein belül maradván olyan szenzibilitásokra vállalkozik, mint például az akkordok párhuzamos fűzése, vagy a középkori zenét jellemző korálharmóniák alkalmazása, ami egyúttal a dalok magyaros ritmikai hangvételére utal, hiszen a korálok zömmel modális hangsorokban íródtak. Nagyon érdekes formatani megoldásnak számít kórusműveiben a pentaton dallamsor beiktatása, mert hangvételbeli és stílusjellembeli vonatkozásaiban felidézi az ősrégi eurázsiai magyar dallamvilágot. S ennél a pontnál fűződik szoros kapcsolattá Varga Péter melodisztikus kultusza Weöres Sándor költészetével: a korszerűsített, művészi igénnyel íródott primitív mondanivaló művészivé csiszolódott a két alkotó keze alatt.

Dalai egyszerű, népies formában íródtak, rendszerint két- és háromrészes dalformában, amelyet a kötelező repetíciók gazdagítanak. A dallamvezetésre jellemző, hogy hangulatban, ritmusban és egyéb megnyilatkozásában alkalmazkodik a szöveghez, mintegy kifejezi a mondanivalóban foglalt értelem sejthető melódiáját. A dallamok egyszerűek, nem túl széles hangtávolságuk miatt könnyen énekelhetők; ez a sajátáguk is emeli művészi értéküket.

HÉT HANGJÁTÉK

(Az Újvidéki Rádió hullámhosszán november derekától március elejéig.)

Évadnyitás a Rádióban címmel öt hangjáték-bemutatóról közöltünk jegyzetet az Üzenet februári számában. Ezúttal újabb hét hangjátékról számolunk be. Nevezetesen Jean-Paul Sartre *Egynapi halasztás*, Henk van Kerkwijk *Für Elise*, Hegedűs Géza *Az özvegy és a katona*, Alekszander Szolzsenyicin *Gyertyaláng a szélben*, Jocelyne Smith *Betonfejország*, Ingmar Bergman *A város* és Andrej Kucsajev *Vakleszállás* című művének a bemutatójáról.

1. ALKALMI KITÉRŐ

A mostani hét és az előzőleg méltatott öt hangjáték kapcsán mindezekelőtt azt szeretnénk elmondani, hogy láthatatlan színházunk — egy-két gyengébb produkciótól eltekintve — ismét igazolta létjogosultságát, vagyis azok elvárásait, akik az ösztönös rádiózás zene- és szószuhatagán kívül a nagyobb érdeklődést feltételező rádiószínházi előadásokat, illetve a hangjáték-műsorokat is igénylik. Mert, akárcsak régebben, az idei évad eddig bemutatott műveinek zöme is arra figyelmeztetett, hogy ez a »színház« — amennyiben művészi és emberi jelentéstartalмаkat közvetít — még mindig a legszemélyesebb, legmeghittebb, egyúttal pedig a legizgalmasabb színház tud lenni, mivel a színpad, a film vagy a televízió megkötöttségei nélkül — az éterbe röppent szavakból — ki-ki úgy ötvözi egybe az eléje pergetett életet, avagy annak egy-egy mozzanatát, ahogy azt képzeletvilága lehetővé teszi. Mondhatnánk persze azt is, hogy képzeletének színpada — mivel a hangjáték (rádiójáték), annak ellenére, hogy a sok százezres vagy több milliós hallgatósághoz szól, voltaképpen mindig az egyénhez, az egyedi emberhez

férkőzik közel, s nem a nagyközönséghez. Első pillanatra ellentmondásnak látszik ez, de aki tapasztalta már, hogy még a kollektívan meghallgatott hangjátékokat is mindenki másképpen éli át, illetve értelmezi, az maga is tudja, hogy mind a jó, mind a rossz hangjáték első-sorban személyes (kellemes vagy kellemetlen) élmény marad.

Azzá pedig nem más, mint kinek-kinek szellemi és érzelmi fogékonysága (és persze a megírás és megjelenítés módja) teszi — akár a könyvet, amelyet (közismerten) szintén akkor kedvelünk a legjobban, ha meghitt kettesben maradhatunk vele.

2. EMBERSÉGÉRT PERELŐ MŰVEK

Az említett időközben bemutatott hangjátékok mindegyike — még a leggyengébb, az egészen felszínes *Betonfejország* is — a jobb, az emberségesebb, a »lakhatóbb« világért perelt, egy olyan világért, amelyben ismeretlen (vagy csak nagyon ritka jelenség) a közöny, a ridegség, az emberek közti civódás, avagy a kishitűség, zsarnokoskodás, meg nem értés stb. Legfrappánsabban, legszívbeemarkolóbban Ingmar Bergman *A város* című hangjátéka fejezte ezt ki (Lékay Ottó fordításában). A darab, az emberek és a maga elől is menekülő, élete minden keserűségét, balfogását felejténi akaró Joakim (és környezete) sorsát megidézve, arra figyelmeztetett, hogy az ember minden és mindenki elől elmenekülhet, de önmaga elől, a saját gyöttrő, újra és újra megszólaló lelkiismerete elől nem menekülhet el soha. Még akkor sem, ha a hajdani rossz cselekedetek vagy emlékek színhelyét (mint ez esetben a várost) az emberekkel

együtt felrobbantják, megsemmisítik. Ezért hát — értelmezhetjük a feszült légkört és roppant plasztikusan és rádiófonikusán megrendezett, illetve életre keltett dráma mondánivalóját — dőreség minden olyan igyekezet, amely a kelemetlen dolgok elhagyásával a múltat szeretné megszépíteni. Mert köztudomású: sohasem a kacsalábon forgatható múltat, hanem a mában élő és a még holnap is ittmaradó ember arcát kell megszépíteni, emberhez méltóvá varázsolni. Ez a tizenegy személyes hangjáték természetesen nemcsak életszerűségével, hús-vér figuráival kötötte le a hallgatók figyelmét, hanem a Rádiószínház művészeinek a játékaival is. A legszuggesztívebb alakítással Nagygellért János (Joakim), N. Kiss Júlia (Anne Schlachter) és Várady Hajnalka (Marie) tűnt ki.

A kifejező zenei aláfestésekkel tarkított hangjátékot nagy hozzáéréssel Benedek Árpád rendezte és Stanislav Stepanovič vette fel szalagra.

Az emberiségért és az emberi felelősségtudatért szót emelő másik két erőteljes mű szintén Benedek Árpádnak, a budapesti József Attila Színház rendezőjének irányításával készült.

Közülük a sorrendben előbb sugárzott Szolzsenyicin-dráma, a *Gyertyaláng a szélben* a társadalom, a tudomány és az egyéni szabadság összefüggéseit, illetve összetett voltát vizsgálta, másrészt pedig az egész emberiség sorsát kutatta. Így derítette ki, hogy nem mindegy, hogyan viszonyulnak a dolgokhoz, mivel, ha a tudományos kísérletezések közben »a világűrben nem is veszítünk semmit, itt a Földön (egy meggondolatlan lépéssel, felelőtlenül) az utolsó kincsünket is elveszítjük«.

A közvetlen és meleg hangú másik hangjáték, Kucsajev *Vakleszállása* egy látszatra banális (de mostanában főkéntbb időszerű) történet keretében azt mondta el, hogy a futóműben meghibásodott repülőgépen miképp válnak gyávákká, kishitűekké vagy hősökké az emberek.

Az előbbi hangjátékot a népszerű tudományos okfejtések, az utóbbi viszont a helyenként groteszk, humoros részletek is érdekessé tet-

ték. (A *Gyertyaláng*... egyszerű, de tiszta hangfelvételét Stanislav Stepanovič, a *Vakleszállás* jóval összetettebb hangfelvételét Fece Iván készítette.)

Szolzenyicin művében az ártatlanul meghurcolt Alex személyét alakító Nagygellért János, valamint a másik börtönviseltet, Philippet tolmácsoló Fejes György és a gépeket védelmező, a társadalom »szabályozásán« fáradozó Terbolm új szerepét játszó Ferenci Jenő vonta magára a figyelmet, a *Vakleszállás*-ban pedig elsősorban a két ellentétes magatartást tanúsító Fejes György (parancsnok) és Szkopál Béla (rádiós) jeleskedett.

Jellege szerint e művek közé kívánkozik Henk van Kerkwijk *Für Elise* című hangjátéka is, amely Beethoven életének egy-egy epizódját ragadta meg, s ennek alapján azt domborította ki, hogy a »lángésznek is szüksége van emberi közelségre«. Mégis — a darabot át-meg átszövő kellemes zongorafutakok és a túl egyszerű szöveg miatt — ez a hangjáték inkább a szórakoztatást és a zseniális művész népszerűsítését szolgálta. Ami — alacsony szintű zenekultúránkat figyelembe véve — nem is baj. De az már igenis baj, hogy a közhelyeken és a pletykaszinten kívül a születésének kétszáz éves évfordulóját nemrég ünneplő nagy zeneszerzőről *alig mondott valamit*.

A darabot Varga István rendezte, és többszörös szereposztásban Nagygellért János, Sánttha Sándor, Fejes György, Sovényi Károly, illetve Gerich Endre, Ádám Olga, Ladik Katalin és Várady Hajnalka játszotta.

A darab tiszta, hangulatos hangfelvétele Fece Iván munkája volt.

3. EGY KISIKLÁS ÉS KÉT »TISZTES KÖZÉPSZER«

Mint már korábban is jeleztük, a hét hangjátékból egy — Jocelyne Smith *Betonfejország*a — nagyon gyenge volt. Elsősorban rapszodikus szaggatottsága és felszínes riportszerűsége tette ilyenné, másrészt pedig az, hogy noha a »sima modor 100 leckében«-stílust parodizálta: az országuk közállapotáról mitsem sejtő »betonfejűekről« nemigen tudott

olyasmit elmondani, ami lekötötte volna a hallgatók figyelmét. Ha csak nem találjuk »érdekesnek« azt, hogy a külföldiek vagy a külföldről hazatértek szemében a »dicső betonfejúek« utcái, köztisztviselői, vezető személyiségei stb. *egészen mások*, mint amilyenek a dolyfős, öntelt otthoniak vélik. De hát: »Hiába, néha melléfog az ember« — hallottuk a darab zárómondatát.

Nos, ez a melléfogás — az egész alkotást jellemezte! A kis híján csupa szövegformában előadott hangjáték Benedek Árpádnak és a Rádió népes színészgárdájának sem vált dicsőségére.

A »tisztas közepszert« Jean-Paul Sartre *Szoba* című novellájának rádióváltozata, az *Egynapi halasztás* és Hegedűs Géának *Az özvegy és a katona* című hangjátéka jelentette. Az előbbi az erős érzékiségű fiatalasszony (Éva) és a téboly határán járó férje (Pierre) különös, már-már morbid szerelméről szólt, igen jó lélektani megalapozottsággal, az utóbbi pedig — az ókori történelembe visszanyúlva — azt példázta, hogy az igaz szerelmet sem megfékezni, sem megvásárolni nem lehet, és még kevésbé zsarnoksággal kikényszeríteni.

Sartre rádióra alkalmazott, realitást és irrealitást egybemosó művét a Pierre-t alakító Szilágyi László rendezte — a hatáskeltő eszközök helyes adagolásával —, Hegedűs Géa hangjátékát viszont Virág Mi-

hály, egy kissé vontatottan, főképp a darab elején. Az *Egynapi halasztás* többi szerepét Lőrincz Lajos (Darbédát úr), N. Kiss Júlia (Darbédát-né) és Várady Hajnalka (Éva) játszotta, míg *Az özvegy és a katona* főbb szerepeit Barácius Zoltán, Czehe Gusztáv, Verseghi József, Heck Paula és Sz. Cseh Mária keltezte életre. A hangfelvételt Morvai Károly (*Egynapi halasztás*) és Fece Iván (*Az özvegy...*) készítette.

4. ÖSSZEFOGLALÁS

E dióhéjnyi jegyzetek semmiképp sem tarthatnak igényt a teljességre. Ellenkezőleg, vázlatosságukkal is csupán azt szándékozzák dokumentálni, hogy a művelődési életünk peremvidékére szorított láthatatlan színház produkciói — erényeikkel és fogyatékságaikkal együtt — az elszigeteltségben élő tanyai, a kulturális rendezvényekben nemigen dúskáló falusi és a professzionális színvonalat egyre inkább igénylő városi hallgatók figyelmét is megérdemlik. És éppen ezért érthetetlen az a közhözny, amely valamennyi lapunk és folyóiratunk részéről a hangjátékok iránt megnyilvánul.

Vagy hát a szavak sorsa mindig az marad — még ha hozzánk szólnak is —, hogy elrepülnek?

Tételes igazság, szomorú sors ez — különösképp tájunkon, ahol temetni mindig jobban tudtunk, mint számom tartani vagy ünnepelni.

OLVASÓNAPLÓ

A KÉTKEDÉS VERSEI

DEÁK FERENC: *Honfoglalás.*

Forum, Újvidék, 1971.

A költő, amikor magáról énekel, saját énjét boncolgatja a szavak késével, tulajdonképpen mégsem elégszik meg önmagával, hanem belső érzéseivel, hangulataival, meggyőződéseivel és kételyeivel együtt mindig a környezetét is kivetíti — ha nem is előtérbe helyezett lényegként, de legalább háttérként, hogy az egyéni gondolatok még érzékelhetőbben kidomborodjanak. Ha azonban elhanyagolja önmagát, ha általánosított igazságokat próbál verseinek tengelyébe állítani, ha nem csupán a maga nevében kíván szólni, hanem egy tömeg, vagy egy csoport nevében, akkor elerőtlenedik, hamissá válik a hangja, hitelét veszti, szólamszerűvé lesz.

Amikor elkezdtem olvasgatni Deák Ferenc legújabb kötetének verseit, a ciklus első oldalait, valami megmagyarázhatatlan gyanakvás ébredt bennem: a költő nemcsak a saját nevében beszél, hanem — talán egy kicsit a *Légszomj* mintájára — megpróbálja egy közösség hangját kifejezésre juttatni, megpróbál mások tolmácsa lenni. Erre utalt az első verstördékek többes száma, pátozzal teli hangja. Mert hát ugyan mit is jelent lényegében az, hogy »villámokba csaptuk bele örökre visszahőkölve aztán okos és mondai jelre figyelő homlokunkat«? És mit jelent az, hogy »lám legyőzötteknek se vagyunk jók immár«? Valóban csupán valami pogány imádság visszhangzik az odavetett szavakból, vagy több ennél: konkrét mai környezetbe beoltott tegnapi maradék?

Eszembe jut, hogy milyen nagy csaták is dúltak nem is olyan régen holmi zsdanovizmus és szocialista realizmus körül — éppen azért, mert nem az író, a költő egyéni gondolatait vetítették ki, hanem a mondanivalóra ráhúztak valami mindent kiegyenlítő álarcot, vagy éppen fordítva: a mondanivalót húzták rá valami előre elkészített kaptafára. Nos, a realizmusnak ez az elirodalmiatlanított, elművésztlenített formája ma már valóban a múlté, és azok sem sírják vissza, akik különben a realista ábrázolásmódra esküsznek. Ellenben a régi sablonérzések helyét elfoglalta valami új divat: a negatívumok imádata, ami lényegében nem más, mint mondjuk Majakovszkij mozgalmi verseinek ellenkező előjelű kiadása. Ez a negatívumimádat azonban csupán az egyik sablonpótlék. A másik, ami ugyanilyen divatos, s ami talán pozitív törekvésekre épül, de igen sokszor mégis negatív irányzatú a kisülése: az eltúlozott nemzeti különállás, a sokszor csupán akaratlan elszigetelődésre törekvés.

Deák Ferencnél — ezt szögezzük le eleve — lényegileg hiányzik az először említett negatívumimádat, és sorából azt olvashatjuk ki, hogy ez az irodalmi divat még határozott ellenérzetet is vált ki belőle. Ellenben — ezt már a *Légszomj* jeleneteiben éreztük! — van benne valami olyan magyarságerzet, amely egyszer emberi és költői pozitívumként lobog fel előttünk, másszor azonban azt a gyanút támasztja fel bennünk, hogy talán

nem is egészen őszinte a hangja, hanem van benne valami környezet rákényszerítette divatszerűség. Mert manapság igen divatos kiélezett nemzetiségi problémákról beszélni — éppen azért, mivel maga a helyzet legkevésbé kiélezett ebben a tekintetben. A *Légszomj*-ban például — bizonyára éppen ennek a divatérzésnek a hatására — sokan valami merészen szép magyarságerzetet láttak a színpadról a nézőtér felé lövellni, mások viszont eltűzött, némileg tehát bizonyos értelemben meg is hamisított, tendenciózus helyzetkép megfestésének minősítették. A magam részéről valamiképpen egyik véleménnyel sem tudtam teljesen egyetérteni. Igaz, hogy a *Légszomj* egy itt élő magyar család összeroppanását panaszolja fel, ez azonban egymagában véve még se nem merész kiállítás, se nem helyzethamisítás, mert önmagában véve igaz lehet — és bizonyára igaz is, ha az egésznek csupán egyetlen kis részleteként is —, a mondanivaló hitelessége akkor dől el, amikor az író a szavak mögött észrevétlenül is állást foglal: mi is okozta a magyar család légszomját és megfulladását: a környezet-e, avagy a környezetbe való be nem illeszkedés, a környezettől való idegenkedés? És ebből a szempontból Deák Ferenc nem volt sem merész bíráló, sem destruktív bujtogató, csupán egy kérdésére választ kereső író. A *Honfoglalás* című kötet ciklusának első verssorai azonban éppen ebben a tekintetben keltettek bennem gyanút: vajon Deák a *Légszomj* helyzetfelmérése után eljutott valami divat diktálta, erőltetett közösségérzet kifejezéséig? Erre mutat talán a ciklus harmadik részének harmadik verse is (?), amelynek befejezéseként ezt olvashatjuk:

*ez a test
az enyém
miért nem osztódott
ne számold
úgyis leestek a súlyok
melyekkel engem mértek volt
neked valami jobbat tudok
erkölcsös is jó is
ha
megengedi a politika
egy kis magyart
még a füledbe súgok*

Ahogy azonban továbbjutok a versek olvasgatása közben, egyre inkább erősödik bennem a meggyőződés, hogy az első gyanú minden bizonnyal alaptalan. Deák nem elégszik meg valami primitív közösségérzettel, hiszen az efféle primitív közösségérzet mindenképpen elégtelen is valamiféle tényleges honfoglaláshoz. Márpedig a költő nemcsak a kötet és a ciklus címében emlegeti a honfoglalást, hanem lényegileg is ezt tekinti versei legfőbb tartalmának — nem csupán emberi, hanem költői szempontból is. És ugyan ki tagadhatná, hogy ennek a szükségzerű honfoglalásnak a tényei, sőt eszközei közé odatartozik — különösen ha költőről van szó — a kételkedés is. Nos, minél tovább olvasgatom Deák verseit, annál inkább érzem, hogy nem egyszerűen csak verseknek, nem is egyszerűen csak jugoszláviai magyar verseknek kell tekintenem őket, hanem — a kételkedés verseinek. Ez a kételkedés azonban nem is a helyzetre, nem is a jelenre, vagy a jövőre, sőt talán egyáltalán nem térre és időre vonatkozik, hanem egyszerűen csak a költői hozzáállásra. Amint a költői pesszimizmus sem mindig a valóságos borulást tükrözi, ugyanúgy a költői kételkedés sem azonosítható a mindennapi ember parlagi hitetlenségéből fakadó kételkedéssel. S mert hát előzőleg a költő nemzeti közösségérzetről beszéltem, hozzá kell tennem azt is, hogy ez a kételkedés nem is csupán egy konkrét nép, vagy nemzetiség konkrét helyzetére, nem is csupán a költőnek e közösségben betöltött helyére vonatkozik, még csak nem is a költői honfoglalásra, hanem egész lényére, amibe beletartozik születés, élet, szerelem, halál és minden egyéb, ami ezekbe a fogalmakba belefér.

Deáknál például a halál is »felületes seregszemle«, mely a »tárgyak tömkelegébe« sorolja az embert, mint laikus műbíró, aki zavarában köhéscseléssel üdvözlí a szobrokat, mert ezzel leplezi hozzáértésének hiányát,

tudatlanságát. A költő tehát még a halál hozzáértésében, ergo létjogosultságában is kételkedik, s ebben a legfőbb értelemmé vált kételkedésben minden valami homályba fullad, a bizonytalanság homályába, ahol csupán a taps jelenti az életet, és ahol a maradás is nem létezés. Ez a ködös kép úgy bontakozik ki előttünk, mint valami absztrakt festmény, vagy sokféleképpen érezhető és magyarázható zenemű, amelynek nem tudjuk elmondani az egzakt tartalmát, csupán a borongást érezzük, csupán villanásokat vélünk felfedezni ebben a szürkeségben, s a borongásnak és a villanásoknak az egybevegyülő atomjaiból állítjuk össze érzéseinkben a laikus halált és azt az árnyékvilágot, ahol az emberi élet is csupán »zörejjé«, »csörrenéssé« minősül, s ahol a pusztá létezés is »főbenjáró vétek.«

A vers is csupán arra jó, hogy engedelmes közvetítő eszközként kisugározza azt a kételkedő pesszimizmust, esetleg pesszimista kételkedést, amivel a költő minden jelenséget feltesz érzéseinek mérlegére, mint valami hamleti »lenni vagy nem lenni« dilemmát. Igazán vizsgálatannak látszik az a kép, amely az ilyen mérlegelés után tárul elénk:

és amikor megfogant

.

*már akkor elárultuk
becsaptuk gyermekünk*

Ezekben a versekben egyszerűen felbomlik, atomjaira szakad az ember. Hiába is próbálnám magam elé képzelni, magyarázgatni, hogy mit is jelent a mindennapok nyelvén a csendre állított fekete hulló, azaz a telefon, a ház tetején ócska zsirardival ógyelgő szürrealista koldus, a csókkal szüzekre írott költői ének. Annyi azonban bizonyos, hogy mindez szerves része az elálmélkodó embernek, benne van az érzéseinkben, a sóhajtásainkban, benne van a versek körül kialakult légkörben, és benne van a verset olvasók elcsodálkozásában: kételkedek, tehát vagyok!

A kételkedés azonban nem valami absztrakt képlet, hanem szervesen belenő a valóság szemléletbe, hozzátartozik, elképzelhetetlen nélküle. Ezért aztán a költő sem röppen el messzire a valóságtól, nem akarja szépíteni, cifra köntösbe öltöztetni a mindennapos dolgokat. Az előttünk kibontakozó költői kép, a metafora nem eltávolodás, csupán a szemszög furcsának tetsző megválasztása, amely fölött azonban végül is győzedelmeskedik a valóságérzet, ilyesformán:

*és várom mi jön még
semmi sem érkezik
csak a röpökdő gombok
a térdével mondja
elég a lírából
és igaza van
megállítom a sorokat
ami életrevaló
úgyis megmarad*

Mint már mondtam, mindennapi életünknek egyik bennünk élő kérdése a nemzetiségi kérdés is. A költő tehát, aki nem rugaszkodik el a hétköznapoktól, nem kerülheti meg, annál kevésbé, mert hiszen ez a fogalom is szervesen beletartozik az igazi honfoglalás fogalomkörébe. A költő azonban nem volna költő, ha ezen a téren is nem teremtene magának egy egészen egyéni szempontot, sőt egy egészen különálló, fából faragott, esővizben csávázott nemzetet, amely »nem magányos, nem is izgága«, s amelyet egyszerűen tűzre rakhat, ha megunja, hogy legalább a lángjainál megmelegedjék egy kicsit. Lángoló nemzet a lángoló költő tulajdonában. Azt tehet vele, amit akar, amit költői vénája parancsként diktál. A költőnek mindent szabad — vallják sokan az irodalom kedvelőinek sorából, s ez a szabadságérzet valóban meglehetősen magasra csap itt-ott Deák Ferenc verseiben is. Persze egyáltalán nem egyoldalú a kép. A legkülönbözőbb érzések zsúfolódnak egymás mellé a *Honfoglalás* ciklusának lázas érverésében:

egy kis magyarságerzet békésen megfér — nemcsak tényleges szomszéd-ságban, hanem közeli vérrokonságban is — mondjuk a filmnegatív tréfája keltette döbbenetérzéssel. Az is megtörténik, hogy a költői szárnyalás kiindulópontja még a filmnegatívnál is prózaibbá válik. Mondjuk egy új üzem avatása ez a kiindulópont, a mindennapi tényhez párosuló költői aggályokkal, de aztán az egész reális kép beleolvad valami homályos, megfoghatatlan metaforába. És ha már az imént a magyarságerzetet említettem, hadd tegyem hozzá azt is, hogy ez az érzés — a hétköznapi nyelven nacionalizmusnak nevezett káros fogalomkörtől eltérően — éppen a honfoglalás lázas keresésében az érzésnél valami sokkal konkrétabb, megfoghatóbb valamivé válik — éppen nagyobb befogadóképességével, melyet így jellemez a költő:

*fajtam nem makulátlan
románul bizseg egy
a másik szerb
vagy horvát
a további három magyar
de biztosan hottentotta
minden hatodik molekulám*

És a honfoglaló költőnek ez a messzire kiterjedő, mindent felölelő honpolgári érzete feltétlenül egy szilárd pont a honfoglalás folyamatában — még akkor is, ha a költő netántán úgy érzi, hogy ő maga »egy helyben áll«, és a történelem sétál felette.

A költő tehát nem csupán a környezetében, a múltban, jelenben és jövőben kételkedik, hanem önmagában is. Különösen szembetűnő ez az *Epilógusban*, amikor fölméri művét, szilárdak-e az alapjai, és közben így töpreng:

*a jel szerint
az építmény
ez az enyém jó
ám bennem dőltek
össze költői
szaros világok*

Ennyire azonosulni a művel csak az képes, aki valóban egy vele, szétválaszthatatlanul, aki benne látja az emberi és költői jövőjét is, de aki nem nyugodhat meg mindennapi értékek egyszerű nyugtázásával, hanem kételkednie kell, kételkedni mindenben, mert úgy érzi, hogy csakis ez a kételkedés viszi előbbre a világot, még akkor is, ha tisztán látja az utat a sír felé, ahová egyként távozik »ami lesz ami maradt vagy meg se született«, s ha rá is kell döbennie, hogy »herénkben tarack burjánzik tarack a szaporulatunk sóska aszat konkoly és hátrál bennünk a nóta.«

A konklúzió azonban ennek ellenére sem a teljes kiábrándulás. A kételkedés még messze van a kiábrándulástól, mert van benne bizonyos pozitív keresés, kutatás is. Mert hát minden hiúság eltemetése után is megmarad a szó, s ez a szó — még akkor is, ha már se fegyver, se irgalom, se hatalom, csak nehezék — valami fontos rendeltetést tölt be. Mert hát ez a nehezék nem egyszerűen a nívójába hűz, nem egyszerűen a mélybehúzás a célja, hanem »horgony mely a televénybe mélyen velem együtt leviszi hajóm«. Így pihen meg — önmagában is, környezetében is kételkedve — a költő a nagy honfoglalás után. S mert hát a horgony önmagában is valami szilárd pontot, valami végső megnyugvást jelöl, így nyugszik meg nem is a változtathatatlanban, hanem a honfoglalás szükségszerűségében és a kudarcok ellenére is bekövetkező sikerében. Ezért érezzük a szavaiból minden pesszimista kételkedés ellenére is a madáchi ígét: »ember, küzdj és bizva bízzál!«.

A kötet második részében, az *Ostromban* ugyanez a kételkedés tobzódik. A *Közönyös marasztalás*ban például némi malíciával szögezi le, hogy »mire az ember valahová megérkezik akarva — akaratlan elherdálja mindenét«, de azért úgy fordul a »vénhez«, akihez a vers szól, s aki senki más,

mint költői önmaga, hogy leszögezi: bár az út végén apróság és ócska kacat lesz minden, »amiből otthon még élt vagy élni akart«, azért nem ítéli el, nem veti el, sőt éppen azért, mert »ez vagy te is ezért ragaszkodom hozzád.«

A soha ki nem egyenlíthető ellentét, az előretörni szándékozó lendület és a visszahúzó időbe dermedő emberi én csatájának következménye nem is lehet más, csak a kételkedés, amiből ugyan sokszor pillanatnyi megtorpanás is következik, de mégiscsak előretekintést jelez, túl minden hiányérzeten, minden könnyhullatáson, minden visszahúzó »lomtári balaszt«-on. A kételkedés jegyében állítja szembe egymással Az igazság három próbakövében a »néven nevezett igazság«-ot a »mindennek vége« lemondó sugallatával, a csillagos égbe »vaktázott úrhajólogikát« a vers örök üzemanyagával és a meggyag okozta »piros seb«-et az igazságról beszélő »derék szószatyár juristá«-val.

Hogy hová vezet ez az örök, kielégíthetetlen kételkedés, ez a bizonytalan kettősségérzet? A költő így vall erről:

*mert tehetetlen vagyok
csak azért
kizárólag csak azért
mondok verset*

Ez okozza az interregnum zavaros helyzetét is, ezért keresi a költő nosztalgikusan a hangot, mert hát:

*ez maradt nekem
a csengés-bongás
sötétvörös barlangja
elvesztem és
ismét meglelem
unos-untalan elvesztem-meglelem
ezt a liktető
kicsi-nagy
barlangot*

A hangsúly azonban nem is az elvesztésen, hanem az »ismét meglelem« igazságán van, s ez már nem is egyszerű elvesztem-meglelem költői játék, hanem tudatos vállalása a honfogalásnak: »lényemmel termelem.«

Ez a »lényemmel termelem« vallomás voltaképpen válasz az egész kötet pesszimista kételkedésére és kételkedő pesszimizmusára is. A költő önmagának válaszol, és éppen ez hozza közelebb hozzánk a mondanivalóját.

KOLOZSI TIBOR

HŐSÖK, SORSOK, VALLOMÁSOK

VARGA ZOLTÁN: *Eláll az eső.*

Forum, Újvidék, 1971.

Varga Zoltán legújabb novellás kötetének tanulmányozásakor különös figyelemmel kell követni e novellák hőseinek életfelfogását, világnézetét, mivel az alakok igen gyakran vallanak megalkotójuk gondolatairól, fel-felvillantják világnézetének egy-egy jellegzetességét. A neves vajdasági író novelláiban a hős és a cselekmény legtöbbször egységet képez, de vannak elbe-

szelések, amelyekben a cselekmény szegénységét a hősök belső monológja pótolja. Más írásokban a cselekmény viszonylag gazdag, és a hős éppen általa nyilatkozik ki, nem pedig meditálás útján. Varga Zoltán e novella-hőseiről általában azt mondhatjuk, hogy igen változatosak, ami származásukat, korukat, társadalmi helyzetüket illeti. Kétségtelen, hogy ez a szerző »jó pontja«, mintegy tanújele igen széles érdeklődési körének, olvasottságának és nem utolsósorban, már egy más helyen tárgyalt, szenzibilitásának. Kissé talán általánosítva azt is mondhatjuk: a fenti változatosság ellenére hősei abban hasonlítanak egymásra, hogy magukban hordozzák korunk és társadalmunk néhány fontos és megoldásra váró problémáját.

A kötet 18 novellát tartalmaz, amelyek keletkezési időpontja 1965 és 1971 között van. Három ciklusra oszlanak. Az első az *Egyszer...* címet viseli, ami megegyezik egy, az illető cikluson belül közölt, novella címével. Ugyanez történt a másik két ciklus esetében is. Mit is mondhatnánk az első ciklus hőseiről? A *vendég* című novellának két hőse van: a bohóc, ki lebukott művész, mivel az élet nem engedte érvényesülni őt és műveit, valamint a történetet mesélő kismű, ki épp a bohóccal átélt esemény által először tudja meg, hogy a látszat mögött titkos valóság búvik meg, és e felismerés szomorúsággal és félelemmel tölti el. Varga Zoltán e novellahősein keresztül a látszat és valóság közötti különbség gyermeki felismerését ábrázolja szuggesztív módon, míg a szerencsétlen bohóc sorsa csak indítékul szolgál e felismerési folyamathoz. Jellemző a novella kisműjára, hogy, bár erről a szerző nem nyújt sok adatot, eléggé magányos életet él, a cirkusz álromantikája érvényesülési gondolatokat ébreszt benne. A *macska* kisműje már érettebb, mellette újra felbukkan a bohóc alteregója: a padon üldögélő, magányosokat és állatokat szerető, az életről félig-meddig kiábrándult öregember. (Ő lenne a régebben megírt és e kötetben közölt *Tavaszi történet* főhőse?) A kisműt a szétbomlott családi körülmények, anyja élvhírhíró élete löki az öregember irányába. Kis hősiünk nem rendelkezik mély és emberi kapcsolatokkal senki iránt, egyedül azt érzi, hogy »jó lenne odapártolni valakihez, és ezt egyszer meg is teszi« (30), azaz kapcsolatot akar teremteni valamilyen emberi lényel. A *Férjtek* Sipircje látszatkapcsolatban van egy kialakult emberi-gyermeki közösséggel (látszatkapcsolat, mert csak úgy tűrik meg soralkban), és amikor e kis közösség ösztöneinek elszabadulásakor irtózva ismeri fel társaságának felesleges erőszakoskodó és vérontó hajlamait, nyomban megszakítja e látszatkapcsolatot, amelyet aztán szülei sem bírnak kiéptíteni irányában. Sipirc a számára szörnyű élmény hatása alatt a teljes elszigeteltségbe vonul vissza. Az *Egyszer...* kamaszhőse apja és anyja között helyezkedik el, végeredményben egyikhez sem tartozik, korabelijeitől származó felületes látszatkapcsolatok fűzik. Társadalmi lény, de csak éli az életet, nem irányítója önnön sorsának. A *Kisiklás után* hőse egy fiatal lány, ki minden bensőséges emberi kapcsolat híján nevelkedik fel, mikor felnő, szerelmi érzése viszonzatlan, és egy felületes, tartalom nélküli viszonyból származó gyermekét megöli. Jelegzetes, hogy maga sem tudja, miért végez gyermekével. E novellahős sorsa rendkívül sikeres ábrázolása a szinte érzéketlenségig hatványozott magányérzetnek. Az *Eláll* az eső házaspár hőse, míg külön él, kapcsolatok híján boldogtalan. Gyermekük halála az az esemény, amely »átszakítja a hártját«, újra összehozza őket azzal, hogy a jövőben házasságuk alapja a bensőséges emberi kapcsolat lenne. A ciklus zárónovellája, a *Tavaszi történet* a kötet talán legsikerültebb írása, mivel benne ötvöződik egybe a legművészebben a társadalmi valóság ábrázolása és e valóság jellemformáló ereje. Főhőse egy városban élő öregember, ki teljes magányban él, látszatkapcsolatokkal valószínűleg rendelkezik, de ezek nem elégtiek ki. Úgy érzi, emberek iránt már képtelen egy mély és bensőséges kapcsolat kialakítására, a számára mindig oly kedves természetű szándékozik egy ilyen kapcsolatot teremteni, de mélyen csalódik, mivel a természet képe is megváltozott. Az utolsó kapcsolat is megszakad, ez esetben a testi megsemmisülést jelenti. »Semmi sem köti a világhoz, ami most elmarad mögötte.« (83.)

Amennyiben összefoglalnánk a fenti hősök »élettrajzát«, akkor megállapíthatnánk, hogy sorsukra az izoláltság a legjellemzőbb. Izoláltság alatt meghatározott emberi kapcsolatok hiányát értem, amelynek birtoklása e

hősök esetében egyenlő lenne a boldogság érzésével. Legtöbbje tagja valamilyen emberi közösségnek, de ez csak látszatkapcsolat, sőt néhány hős, kinél az izoláltság döbbenetes méretű, már ilyen látszatkapcsolat fenntartására sem képes. Varga Zoltán azonban nem elégszik meg e magányosság ábrázolásával, hanem a cselekmény keretein belül bemutatja azokat a kísérleteket is, amelyek célja a kitörés a magányosság gyűrűjéből és valamilyen mély, emberi kapcsolatot kialakítása. A *macska* kisfiúja csak a szándékát jelzi e kísérletnek, Sipirc ezzel szemben a látszatkapcsolat értelmetlenségét illusztrálja, az *Egyszer...* kamaszhőse a bizonytalan jövőben bíz, míg az *Eláll az eső* házaspárja a fenti kísérlet talán sikeres véghezvitelét bizonyítja. A *Kisiklás után* hősnője vereséget szenved kísérleteiben, a *Tavaszi történet* kitűnően ábrázolt hőse pedig hasztalan próbálkozik: az őt körülvevő világhoz, sőt természetéhez sem, nem bír kötődni.

A kötet második ciklusa, *A torony alatt*, valamilyen módon szintén egy egységet képez. E ciklus öt novellájában a főhősök nem az izoláltságból való kitöréssel próbálkoznak, a motívumok változatosabbak, nehezebb közös vonásokat felfedezni a hősök jellemrajzában. *A torony alatt* című novella főhőse főiskolai végzettségű fiatalember. Munkanélkülisége kezd állandó állapottá válni, belefáradt már a küzdelembe, hogy elhelyezkedjék a társadalomban. E novellában dacosan fellángol benne a tudat, hogy igazságtalanok vele szemben, bár ugyanakkor érzi, hogy igazságának kimondása hasztalan. A *Nedves, fehér pelyhek* főhőse Nyugaton dolgozik, visszatérhetne vállalatába és a vele szemben korábban elkövetett igazságtalanságot megbosszulhatná, de ehelyett inkább ismét eszi a Gasterbeiter keserű kenyérét. Az *Útikaland* igazi hőse egy munkanélküli fiatal szakmunkás, ki szintén valamelyik kapitalista országban szeretne boldogulni, de előtte még egyszer egy jómódú fiatalemberrel kegyetlen és gúnyos játékot űz, amikor azonban a játéknak vége, a szereposztás marad a régi. E három novella hőseinek központi problémája az életben való érvényesülés. Ez egyelőre nem sikerül számukra és bár tisztában vannak igazságukkal, inkább hátrálnak. Az *Éjszaka embere* című novellának két hőse van: az író, ki ártatlan, de legbelül mégis fél, és az éjszaka embere, ki fel-felbukkan és felügyel az emberekre, illetve azok gondolataira. Megállapítható, az éjszaka embere egyes sztálinista eszmék hordozója. A ciklus utolsó novellája *A szurkoló*, amely igen jól ábrázolja egy átlagember lelkiismeretének ébredését. E hosszabb időn át tartó, négy fázisból álló folyamat alatt, a hivatalnok világnézete lényeges változásokon esik át. Először saját szomorúságát más boldogtalanságának tudatával gyógyítja, aztán rádöbben, hogy önző és elkezd undorodni önmagától («Ráébredtem, hogy önző vagyok, mérhetetlenül önző... azaz nemcsak én, hanem valamennyien.» 120.), később kezdi magát beleélni mások nyomorába. Elítéli a közömbösséget, amely szerinte abból ered, hogy az emberek azt hiszik, a helyzet változhatatlan («Senki és semmi iránt sem szabad közömbösnek lenni...» 124.). Végül is a magára vállalt szenvedés súlya alatt lelkiileg összeroppan. E novella híven illusztrálja szerzőjének fogékonyságát az emberiség problémái iránt. Hősének katasztrófája onnan ered, hogy azonosul a közérdekkel, és hogy a helyzetet változhatatlannak véli. Varga Zoltán művészien mutatja be e hősen keresztül a lelkiismeretes hétköznapi ember fatalista világnézetét a kialakult viszonyok változhatatlanságáról, mert e hős nem lát erőket, amelyek az emberiség sorsát más irányba terelhetnék. Az utóbbi két novellahőson keresztül Varga Zoltán igyekszik állást foglalni az emberiség problémáival kapcsolatban. Ez az igyekezet még jobban érvényesül a novellás kötet harmadik ciklusában.

Elemzés szempontjából a legtöbb nehézséget a harmadik ciklus novellahősei jelentenek. E ciklus parabolákat tartalmaz, mondhatnánk talán úgy is, hogy »tanmeséket«, amelyek megírásával Varga Zoltán célja egy-egy, a társadalmunkat vagy az emberiséget érintő erkölcsi probléma megvilágítása. Ez az irodalmi kifejezés mód a modern irodalomban igen kedvelt. A *parancsnok* hőse lelkiismerete felett ítélkezik és a társadalmi szerepvállalásról medítál, *A fejedelem lefejezése* és *A hódító szobra* című novellák esetében pedig a hősök igencsak a háttérbe szorulnak, keveset tudunk meg róluk, a főhangsúly a cselekményen és az erkölcsi mondanivalón van.

(A kivétel a törvény megrontója, illetve egy nép küldetésének hamis igazsága.) A további három novella hőseiről Varga Zoltán több adatot közöl, úgyhogy lehetséges alaposabb elemzésük. Az *üzenet* két hőse két végletes nézet képviselője: a főpap a meglevő rend öre, e rend megőrzése érdekében nem riad vissza a gyilkosságtól és a hamisítástól sem, míg a vezeklő mély szociális változásokat szándékozik megvalósítani (felülről jött forradalom). E ciklus két legkidolgozottabb hőse Diogenész és Nátán. Diogenész először kigúnyolja a tömegek ámitását, de a bíróságon bűnösnek vallja magát, mert »ezeknek is hinniük kell valamiben.« (180.) Az »ezek« alatt valószínűleg a köznép értendő. Diogenész bűne, hogy vétett a hallgatás érdekszövevénye ellen, és hogy gyűlöli az egyezményes hazugságokat, de a legnagyobb az, hogy ezt ki is mondja. Véleménye szerint a népek valamiben hinnie kell, legyen az hazugság is. Nátán abban hasonlít Diogenészre, hogy ismeri az igazságot és azt, ha burkoltan is (épp egy tanmese formájában), de hirdeti. Miről szól tanmeséje? A hatalom (Dávid a hordozója) erőszakos mivoltáról és igazságtalan cselekedetéről. Sor kerül kettőjük találkozására, és a beszélgetés folyamán, amikor is Dávid felelősségre vonja Nátánt a tanmese terjesztése miatt, Nátán, a próféta, így medítál: »Az Úr egészen egyetért azzal a gondolatával, hogy aki csak egy parányit is a maga hasznára fordítja a kezébe adott hatalmat, s akár a legkisebb igazságtalanságot is szólhasson a maga mentéségre. Mert csak a bűn számít és nem az érdem... És ne mondja senki, hogy a hatalom könnyen viheti kísértésbe az embert, ami persze igaz, de nem igaz az, hogy erre tekintettel kell lenni... ellenkezőleg, éppen a hatalmasok vétkeit kellene szigorúbban büntetni... csak... hol az a náluk is hatalmasabb hatalom, amely ezt megtehetné?« (201.) A fenti elmélkedés eredményeképpen megegyezés születik Nátán és Dávid között: Nátán életben marad, de tanmeséjét a hatalom bűnéről nem mondja el többet senkinek. Egyébként e ciklus novellahőseiről megállapíthatjuk, hogy igen áttekinthető módon egy-egy társadalmi vagy az egész emberiségre vonatkozó probléma hordozói. Varga Zoltán ilyen esetekben szívesen nyúl parabolához mint kifejezési eszközöz. Sajnos figurái legtöbbször e parabolákban vértelenek, nagyon is érezhető konstruáltságuk. Kivételt képez Diogenész és Nátán alakja. Tekintettel arra, hogy e novellák újabb keletűek, remélem, hogy Varga Zoltán a parabola műfajában is megtalálja hangját, és hogy fejlődése folyamán olyan teljes emberi és ugyanakkor szimbolikus alakok megformálására lesz képes, mint Diogenész és Nátán.

Összegezve a fenti kutatás eredményeit, megállapíthatjuk, hogy Varga Zoltán tárgyalt novellahőseinek művészi értékében elég nagy a változatoság. Néhány hős alakja igen vázlatos, egyes parabolák hősei erősen konstruáltak. Kétségtelenül azoknak a hősöknek az ábrázolása sikerült legjobban, kik konkrét társadalmi viszonyok között mozognak és jellemük vagy világnézetük társadalmi viszonyaikból ered. Ilyen hősök Sipirc, a gyermekgyilkos munkáslány, a természet után vágyódó öregember, a szurkoló, Diogenész és Nátán. E hősöket világitotta meg Varga Zoltán a legteljesebben, közülük néhány feledhetetlen. Ezek önálló életet élnek a könyv lapjain, az olvasónak az a benyomása, hogy a szerző egyszerűen csak regisztrál, nem avatkozik bele sorsukba, illetve nem tereli őket meghatározott irányba.

Említést kell tenni Varga Zoltánnak arról a képességéről, hogy leg-sikerültebb figuráinak esetében művészi koncentrálna a mondanivalót, minden lényegtelen elhagyva a hősök magatartásának kiindulópontját kutatja. E hősök esetében minden szónak megvan a maga jelentése és jelentősége, felesleges kikanyarodás nincs. Ez a követelmény a novellaforma szabályaiból származik, de épp Varga Zoltán kevésbé sikerült hősei igazolják a követelmény kielégítésének nehézségeit. Minden kétséget kizáróan a néhány, igen sikeresen megrajzolt novellahős arra utal, hogy Varga Zoltán igazi műfaja épp a novella.

VARGA ISTVÁN

HÜSÉGGEL ŐRZÖTT KAPCSOLAT

FEKETE LAJOS: *A bujdosó visszanéz.*
Életjel Miniaturók 17. Szabadka, 1971.

Az Életjel Miniaturók változatlanul jó iramban követik egymást, s általuk a vajdasági magyar kultúra közelmúltjának mind több részlete kerül friss megvilágításba. A szemtanúk és a főszereplők megszólaltatását az idő is sürgeti. Az idő, mely a legéberebb emlékezeten is megveszi a maga vámját. Csak hálások lehetünk tehát, hogy most, a 17. füzetben ennek az irodalomnak ismét egyik pionírját, a 72 éves Fekete Lajost szólaltatták meg a sorozat szerkesztői.

Fekete Lajos a Magyar Tanácsköztársaság bukása után emigrált Jugoszláviába, s onnan 1929-ben költözött vissza Magyarországra. Költői pályájának tehát csak első szakasza kapcsolódik szorosan a Vajdasághoz. E néhány év alatt azonban életreszóló ügyek részese volt. A szellemi autonómia kiforrásának lázas és nehéz éveit voltak ezek, s mert Fekete Lajos versei az egész magyar nyelvterületen figyelmet keltettek, ebben a készülődésben igen fontos szerepet tölthetett be. Szenteleky és Csuka Zoltán oldalán ő volt a leghívebb és leghatékonyabb szövetségesek egyike. Jelen volt sok fontos esemény-nél, kapcsolatot tartott az erdélyi és a szlovákiai magyar fórumokkal. Megszólaltatása tehát egy irodalomtörténeti pillanat élesebb és pontosabb kirajzolásához ígért értékes adalékokat.

Csak fokozta kíváncsiságunkat az a tény, hogy Fekete Lajos hiteles szavú költő, a legnehezebb helyzetekben is az maradt, s az időszak, amelynek felidézésében illetékes, annyi kényes konstellációval volt terhes, hogy felderítésében egy hiteles szavú költő emlékezete nagy segítség lehet. Ha a hozzáfűzött reményeket ez a könyvecske most mégis csak helytel-közzel váltja be, ennek sem őszintétlenség az oka. Fekete Lajos most is hű önmagához. A jó ügyek és a tartalmas kapcsolatok tisztán élnek emlékezetében. Tisztán, de túlságosan sommásan. Azok közül a költők közül való,

akikben reflexszé vált a költői tükrözés ismerős módszere: az a sűrítés, mely az eseményeket, az élményeket lepároltan, lírai alapérzéssé szűrt alakban tömöríti. Itt viszont épp a sommás emlékképek, érzelmi tömbök felbontása volna a célra vezető módszer.

Egyik helyen például arról számol be, hogy hazatérése s egyben a Szentelekytől való elszakadás után egy évvel végre ismét találkozhattak. »Szegény barátom — írja Fekete — a rövid egy óra alatt, amelyet a pályaudvar éttermében töltöttünk, gátlástalanul kiöntötte szíve keservét a fennálló nehéz viszonyokról, amelyek között a vajdasági magyar irodalom éppen hogy tengett-lengett.« A költő tehát csak a találkozás érzelmi összégét őrzi. Pedig milyen fontos és érdekes volna látnunk, hallanunk, miről és kikről beszélt Szenteleky?! A szavai, a mozdulatai, az arcvonásai a jóbarát jelenlétében, a találkozás különös légkörében vajon miről beszéltek, mit fejeztek ki? Vérbeli prózáiró azt úgy írta meg, hogy egy tiroli, egy kurd, egy székely számára is emlékezetes maradjon. De ha az írói varázslat hiányát tudomásul vesszük is, a dokumentum hiányosságának szomorú tényét muszáj szóvá tennünk. Olyan titkok maradtak így zárva, amiket Fekete Lajoson kívül más már soha fel nem fedhet.

Többször kerül szóba ebben a könyvben a Bácsmegyei Napló és a Szenteleky—Csuka—Fekete csoport ellentéte is. Konfliktusaik lényegét eléggé ismerjük, de Fekete Lajos, noha a kérdésbe többször is beleütközik, az ő általa ismert részletekről sehol sem mond olyat, amit a Szenteleky-levelezésből ne ismer-nénk, sőt ahhoz képest tartózkodóbb, vézlatosabb is. — Pedig a sorozat érdeke, azt hiszem, éppen az ismeretlen, a kimondatlan tények és igazságok felderítése volna. Szívesen olvastunk volna például arról is, hogy Feketének az expresszionizmussal való kapcsolatában,

majd eltávolodásában milyen indítékok játszottak szerepet, s a maga helyét a kor eszmei és esztétikai szövevényében hogyan találta meg? Olyan törvények felismeréséhez segíthetett volna idevágó válasszaival Fekete Lajos, melyekkel szemben némelyek ma is értetlenül állnak.

S általában: jóval gazdagabbnak, izgalmasabbnak képzeljük e könyvecske által áttekintett éveket, s bennük Fekete Lajos szerepét.

Hogy a szóvá tett hiányokért mennyiben felelősek a szerkesztők és mennyiben a szerző, a kritikus el nem döntheti. De azt jelezheti, hogy az emlékirat hézagosságáért,

töréseiért egy rokonszenves lírai hangoltság nyújt némi kárpótlást. Ennek jellegét legpontosabban a cím érzékelteti: »A bujdosó visszanez.« Igen, az otthontalan, sokat hányódott ember rezignációja határozza meg e könyv tónusát. Azé az emberé, aki mikor a Vajdaságban élt, akkor sem érezhette magát igazán otthon, — de hogy szükség van rá, hogy szerepe fontos, akkor érezhette a legteljesebb joggal. S akkor volt tehetsége is nyílóban, pályája is bontakozóban. Érthető hát, ha ezt a kapcsolatot ma is hűséggel őrzi. Rezignációjának lírai áramát ez a hűség, ez a szereptudat élteti, s ez emeli vajdasági emlékeit a maradandó ügyek szintjére.

KISS FERENC

AZ IKONOK KÖLTÉSZETE

PILINSZKY JÁNOS: *Nagyvárosi ikonok*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1970.

Három évtized irodalmi termésének javát, a magyar irodalomban sajátosan önálló úton járó életművének legszebb darabjait tartalmazza Pilinszky János új, kis terjedelmű kötete. Az egy éven belül már másodsor megjelenő *Nagyvárosi ikonok* beosztása és verseinek sorrendje híven követi a költő korábbi köteteit, azok anyagát néhány, kötetben eddig még nem publikált vers egészíti ki.

Nem véletlenül került a fülszövegére a szerző egyik korábbi riportjának egy részlete, nyilván az olvasó is magyarázatot keres az alkotói véna lassú csörgedezésére: »...nem baj, ha valaki sokat ír, az se baj, ha keveset, az a baj, ha valaki túl sokat vagy túl keveset ír. Egy jó szonett nem rövidebb, mint a *Háború és béke*. Csak érzem, hogy indokoltan írt keveset, fölfedezem az alkotón, hogy miért írt olyan keveset. Én úgy vagyok, hogy... Valamiképpen sakkpartinak érzem, akkor lépek, ha lépni kell. Nem az a fontos, hogy a madár hányszor csap a szárnyával, hanem hogy íveljen.«

Ez a — talán felesleges — meglepetőzés nemcsak a kötet kis terjedelmére, hanem a költő erősen artisztikus alapállására is utal; arra, hogy Pilinszky a maga rendszerén belül tökéleteset akar közzéadni. A kisszámú versben útkeresését, költői fejlődését a napi vívódásokon keresztül aligha kísérhetjük nyomon; küzdelmeinek mindig csak a végeredményét, a »remeket« kapjuk kézhez.

A Nyugat nyomdokaiba lépő »negyedik nemzedék« valamennyi tagjára jellemző a külvilág eseményeitől elzárkózó, a külső életanyagot a művekből száműző és a belső élményanyagot, érzésvilágot előnyben részesítő magatartás, a költészetnek állandó transzcendenciák felé történő közelítése. Ez magyarázza, hogy a közéjük tartozó Pilinszky nyíltan elveti a »tükör« irodalmát: azaz számára a művészet nem lehet más, mint a vallásnak, a misztikus élményanyagnak a következménye és kifejezője. Verseinek többsége ezért a »tükör« kívüli eső lényegről, a szerinte egyedül verselésre méltó jelenségről: az ember formá-

jában megjelenő isten szenvedéseiről és feltámadásáról szól.

Pilinszky már a pályája elején is mint a par excellence antropológikus költő indult. Az emberi lét szubjektívistikus, misztikával átitott értelmezése műveinek domináns eleme, állandó végcélja. Ez már legelső verseinek is egységes és rendkívül letisztult tónust kölcsönzött, amire a továbbiakban a légerek borzalmainak megismeréséből eredő motívumrendszer épült rá. De mégsem eredményezte a külvilág iránti érdeklődést, hanem csak az élet értelmét kereső ember perspektíváinak a kitágítását: az emberi szenvedések tragikumára és az élet értelmének fokozott hirdetése irányába történő kitérülést.

Mégis helytelen lenne az emberi sorsok bukása, »törvényesített borzalmainak« bemutatása alapján egyértelműen pesszimistának ítélni világlképét. A passzív motívum ugyanis legjobb verseiben (*Piéta, Harmadnapon, Apokrif stb.*) nem végcél, hanem eszköz a bibliai feltámadás, s ezen keresztül az ember — legyenek bukásai bármilyen nagyok is — felemelkedésének bemutatására. Legjobb versei éles ellentétre épülnek, az emberi bukások regisztrálása és a mégis vállalt felemelkedés közötti feszültségre, ami a versek végkicsengését illetően azt jelenti, hogy az ad absurdumig vitt pesszimizmus megteremtí az önmagán való túllépést, a költő sajátosan értelmezett katolicizmusának optimizmusát.

Az »ember« szenvedésének történelmi jelenléte a külvilág konkrét elemeinek következetes távoltartása ellenére is bizonyos történelmi távlatok nyitására ad lehetőséget, erre az állandóságra utal a kötet címében szereplő *ikon* szó is.

Pilinszky egy kissé sematizált képből, a nyugati és a keleti művészet közötti különbségből: az egyik állandóan forrongó, újat kereső voltából, illetve a másik látszólagos változatlanóságából indul ki. A keleti művészet szimbólumának tekinti az évszázadokon át élő, megmerevedett formakincsű ikonokat, amelyek a felszín állandósága mellett mégiscsak képesek voltak az alap hullámzásait kifejezni. Így verseinek ikon-

szerűsége azt a célt szolgálja, hogy az irodalom legősibb és legletisztultabb képanyagának, valamint a bibliai motívumoknak a segítségével a történelmi változásokat, az emberi érzésvilág hullámzásait fejezze ki. Így műveiben a látszólagos állandóság mögötti tartalmi változások ars poeticáját hirdeti meg.

A kötetben közzétett két prózai írás kiválasztása szerencsés volt, művészi megfogalmazásban tárja fel módszer lényegét. A legutóbbi tíz év verseinek változó jellegéről viszont ezek sem vallanak; arról, hogy ezekben a versekben a költő a korábbiakhoz képest nem mond újat, hogy tartalmilag csak korábbi nagyobb verseinek egyes elemeit — most már kiszakítva a tágabb összefüggésekből, tehát az egymásra épülő, egymásnak felelő versek sorából — ismétli, hogy a korábbi feszes kompozíciókkal szemben elszaporodnak a töredékszerű, néhány sorra leredukált kompozíciók, hogy letisztult, egységes tónusú képrendszerének egyes elemeit mozaikszerű formában élte csak tovább.

Igaz, Pilinszky legutóbbi verseiben is tovább él a vallásos életérzés, továbbra is felhasználja a lágermotívumokat, tehát a valóság tragikumára és a költő optimizmusa közötti ellentétet ezentúl is meghatározó eleme műveinek, de az ezek közötti feszültség gyengül, s mivel a költő ettől a reális életanyagtól egyre távolabb kerül, az láthatólag mind kisebb mértékben tölti be egykori meghatározó szerepét. Úgy tesz, hogy a *KZ-oratóriumtól* kezdődően, amely korábbi eredményeinek igényes egységbefoglalása, a költő is érzi az említett élményanyag túlhaladásának szükségességét, de nem talál hasonló erejű életanyagot, ami viszont önismerettséghez vezet.

A *Nagyvárosi ikonok* mindemellett az utóbbi évek lírai termésének kimagasló eredménye. Pilinszky összegyűjtött verseinek kiadása kétségtelenül időszerű volt, lírájának árnyaltabb, mélyebb megismerését feltétlenül elősegíti. S ehhez mind az ötvenes éveken frott, mind az említett későbbi versek hozzátartoznak.

SZŐCS FERENC

AZ ÉLETJEL MINIATÚRÖK ÚJ KÖNYVE

LÁNG ÁRPÁD

IDŐ ÉS MŰVÉSZET

(Aktivista írások)

Kortársunk és irodalmi életünk ma is termékeny alkotója, Lőrinc Péter nem kevesebb, mint fél évszázaddal ezelőtt Láng Árpád néven jelentkezett az akkori folyóiratokban mint kritikus és esztéta, tanulmányíró és műfordító.

AZ IDŐ ÉS MŰVÉSZET címmel sajtó alatt levő aktivista írásai az avantgardisták kibontakozásának idején jelentek meg. A maga nemében egyedülálló érték az olvasó számára ez a kis gyűjtemény, mert arról ad hírt, hogy irodalmi életünk akkori művesei érzékeny membránként felfokozott érdeklődéssel fordultak az első világháború kataklizmájából felocsúdó Európa új szellemi megnyilatkozásai felé. Csak ma látjuk, hogy milyen rugalmas s minden jelenségre milyen finoman érzékeny és gyorsan reagáló volt az a nemzedék. Láng Árpádtól értesülünk most, a »békésnek« nevezett években az energiarobbantó vállalkozásokról, amikor a századforduló géniuszainak sokfelé visszhangzó felkiáltásai után az emberi tevékenység majd minden területén a felismerések éles fénye világított rá az emberi, a társadalmi élet addig éppen csak érintett, vagy bigottan leplezett jegyeire, amelyek már magukban hordták századunk új történelmi korszakának jövőbe vetített körvonalait. A hamarosan kapható gyűjteményes kötet utószavát Bori Imre írta.

Víz helyett

Gyöngyöző, forrásfrisségű. A természet tündéri játéka folytán századokon át buzog apadhatatlanul. A föld őssereje, kristálytisztá csillogás, gyöngybuborékok önfeledt tánca. Mindig friss és kristálytisztá. Egymagában, jó borral, gyümölcslével.

Radenska

VÍZ HELYETT

